

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Glavič Novak

Dimenzija spola v univerzitetnem (družboslovnem) raziskovanju

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2006

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tina Glavič Novak

Mentorica: redna profesorica dr. Maca Jogan

Dimenzija spola v univerzitetnem (družboslovnem) raziskovanju

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2006

POVZETEK

Dimenzija spola v univerzitetnem (družboslovnem) izobraževanju

Glavna tema obravnave v diplomskem delu je obstoječa moškosrediščnost v znanosti, ki se ohranja predvsem preko izobraževanja ter nastopa kot posledica dolgotrajne družbene vpetosti v seksistični red. V tem redu so bile prikrajšane ženske, saj so jim bili splošni institucionalni pogoji manj naklonjeni kot moškim. Seksistični principi so od strogih formalnih pravil prešli v bolj prikrite oblike, tako v znanosti, kot v družbi na splošno. Neenakosti v znanosti se ohranjajo na sistemski, ontološki in simbolni ravni. Za preseganje teh neenakosti, ki so povezane s preseganjem splošne moškosrediščne družbene urejenosti, je pomembna zlasti vloga univerzitetnega izobraževanja.

Namen naloge je torej opozoriti na pomembnost upoštevanja dimenzije spola v univerzitetnem izobraževanju in usposabljanju za znanstveno raziskovanje že na ravni študija. V družboslovnem raziskovanju gre predvsem za razkrivanje obstoječih neenakosti, kar je podlaga za ustvarjanje neseksistične družbe. Vpeljevanje razsežnosti spola v izobraževanje na področju družboslovja in humanistike je prikazano s primeroma z dveh univerz in sicer, Univerze v Turku na Finskem ter Univerze v Ljubljani. Glavna ugotovitev primerjalne študije (oz. študije teh dveh primerov) je pomembnost vpeljevanja teme spolne neenakosti v vsa znanstveno raziskovalna področja ter s tem širjenje nepristranskih idej ter znanstvenih odkritij v družbo.

Ključne besede: moškosrediščnost, znanost, ženske, izobraževanje.

ABSTRACT

Gender dimension in the academic education (in the field of social sciences)

The main subject of this diploma thesis is androcentrism in science, as a part of a broader androcentric social order. Within this order women had for a long time unprivileged position in comparison to man. The resulting male-bias was totally supported by functioning of social institutions. Sexist principles and rules changed from the rigid form in the past, to more subtle and covert forms in the contemporary society. One of the main mechanisms that had preserved androcentrism in society is education. Gender inequality in contemporary science is preserved on systematical, ontological and symbolic level. The substantial importance in suppressing the existent gender inequalities and androcentrism in general, is given to the role of academic education.

The main purpose of this diploma thesis is to stress the significance of consideration the dimension of gender in the scientific education and qualification. The research in social sciences is mainly orientated towards different forms of gender inequalities, which is creating a base for a nonsexist society. The integration of gender dimension into the social science and humanities on the level of education is demonstrated with two cases; from the University of Turku (Finland) and the University of Ljubljana (Slovenia). The main finding of the comparative study (namely, the study of the two cases) is the importance of integration the topic of gender inequality into broad scientific area. By doing so nonsexist ideas and research results can be integrated into society.

Key words: androcentrism, science, women, education.

KAZALO

1 UVOD	5
2 TRADICIJA: IZKLJUČEVANJE »DRUGEGA SPOLA«.....	8
2.1 Moškosrediščna družbena urejenost.....	8
2.2 Moškosrediščnost v znanosti.....	9
2.3 Sociologija kot reproducentka (moškosrediščnega) reda.....	11
2.4 Primer seksističnega znanstvenega pojasnjevanja žensk (Talcot Parsons).....	11
2.5 Feministična kritika Parsonsa.....	13
2.6 Feministična kritika metode	14
2.7 Odzivi na feministično kritiko.....	16
3 EVROPSKA UNIJA IN ZAVZEMANJE ZA ENAKOST MED SPOLOMA	18
3.1 Feministično gibanje in vstopanje žensk v javni prostor	18
3.2 Vloga Evropske unije pri izenačevanju možnosti med spoloma.....	18
3.3 Razvoj.....	19
3.4 Znanost in raziskovanje.....	20
3.5 Helsinška skupina.....	20
3.6 Etan, Enwise in Cec-wys.....	21
3.7 Podporni organi za enakost med spoloma v Sloveniji	22
4 ŽENSKÉ V ZNANOSTI.....	24
4.1 Znanstvenice v moški trdnjavi	24
4.2 Ženske v znanosti danes	25
4.3 Horizontalna segregacija	26
4.4 Vertikalna segregacija	27
4.5 Udeležba žensk v telesih odločanja.....	30
4.6 Vratarski učinki	32
4.7 Ostanke moškosrediščnega reda	32
4.8 Ženske med delom doma in kariero	33
4.9 Plačna vrzel	36
5 POMEN IZOBRAŽEVANJA PRI URESNIČEVANJU NAČELA ENAKOSTI V ZNANOSTI.....	38
5.1 Vnašanje dimenzije spola v univerzitetno izobraževanje	40
6 STANJE V SLOVENIJI	42
6.1 Spreminjanje položaja žensk	42
6.2 Ženske v univerzitetnem izobraževanju	44
6.3 Raziskovanje položaja žensk na Slovenskem in univerzitetno izobraževanje.....	46
6.4 Vrednotna usmeritev glede spolov v Sloveniji konec 20. in v začetku 21. stoletja	48
6.5 Ženske v znanstvenem okolju	49
7 STANJE NA FINSKEM	50
7.1 Uveljavljanje žensk	50
7.2 Splošne značilnosti položaja žensk v izobraževanju.....	50
7.3 Družbena klima in kultura v znanstvenem/akademskem okolju.....	51

7.4 Razvoj ženskih študij na Finskem.....	53
7.5 Center za ženske študije univerze v Turku (Naistutkimuskeskus).....	54
8 ŠTUDIJA SLOVENSKEGA IN FINSKEGA PRIMERA.....	56
8.1 Cilj raziskave in izvedba	56
8.2 Univerza v Ljubljani.....	57
8.2.1 Fakulteta za družbene vede	58
8.2.2 Filozofska fakulteta	59
8.3 Spodbujanje principa enakosti na Filozofski fakulteti in Fakulteti za družbene vede - ugotovitve.....	60
8.4 Univerza v Turku (Turun yliopisto), Finska	62
8.5 Univerza v Turku in spodbujanje principa enakosti - ugotovitve	67
8.6 Opombe k raziskavi.....	68
8.7 Primerjalno sklepanje	69
8.8 Nekatere splošne značilnosti slovenske in finske družbe.....	71
9 SKLEP.....	73
10 LITERATURA	76

1 UVOD

Spol je poleg rase, razreda in seksualnosti eden izmed nosilnih temeljev, na katerih se oblikuje družbena, politična, ideološka in pojmovna struktura kulture. Vprašanja spolov so predvsem v družbenih razpravah 20. stoletja dobila nove razsežnosti. Najbolj aktualne so tiste razprave, ki zadevajo neenakomerno razporeditev moških in žensk na področjih, ki pomembno vplivajo na potek družbenega dogajanja, npr. v politiki, gospodarstvu, znanosti. Kljub nekaterim spremembam in po mnogih razpravah in akcijah je spolna segregacija še vedno očitna, o čemer pričajo statistični podatki.

Pri odgovoru na vprašanje, zakaj se spolna segregacija ohranja, se ne moremo ustaviti pri trdovratnosti stereotipov, ki spoloma pripisujejo pomen in vlogo, temveč je treba izhajati iz celotnega družbenega reda. Glede na prevladujočo kulturo in organizacijo v zahodni civilizaciji so bile družbene vloge, funkcije in identitete izrazito moškosrediščno določene (Jogan, 2001:1), kar je z vidika neseksistične (družbene) prenove trdovraten in dolgotrajen proces. Seksistični red se namreč na posameznih področjih in ravneh vsakdanjega življenja le počasi in neenakomerno razkraja.

Eno izmed področij, kjer se je seksizem sorazmerno neovirano ohranjal do zadnjih desetletij 20. stoletja, je znanost. K ohranjanju seksizma je prispevalo izključevanje žensk iz produkcije znanstvenega spoznanja in izključevanje žensk kot enakovrednih sestavin iz predmeta raziskovanja in znanstvenega pojasnjevanja. Šele konec 20. stoletja se je pojavilo vprašanje moške pristranskosti (*male-bias*) v znanosti. Spodbujevalke tovrstnega zanimanja so bile in so predvsem ženske znanstvenice. Do kakršnih koli premikov je prišlo šele, ko se je pojavilo zadostno število žensk, ki so smele vstopiti v univerzitetno izobraževanje in raziskovalno dejavnost in ki so začele presoјati znanje in konkretne razmere, upoštevajoč tudi svoje izkušnje in merila pomembnosti. Takšna usmeritev je vodila do razkrivanja različnih, bolj ali manj prikritih oblik diskriminacije žensk.

Kljub formalno zagotovljeni enakopravnosti je k ohranjanju dejansko neenakih možnosti prispevalo prav izobraževanje in končno znanje, ki je temeljilo (oz. temelji) na tradicionalni delitvi dela po spolu. V zvezi s tem je najbolj problematično dejstvo, da je znanstvena skupnost kot taka izredno odporna na spremembe (Stolte-Heiskanen, 1991: 7).

Prva stopnja v prenašanju znanstvenega znanja je izobraževanje na najvišji, univerzitetni, stopnji. Če hočemo spoznati, kakšna je tu vsebnost neseksističnih sestavin, moramo najprej razkriti koliko so te sestavine navzoče v sami znanosti kot podlagi za izobraževanja. Zato bo zanimanje uvodoma usmerjeno v to raven obravnave.

Znanosti, kot glavnemu predmetu preučevanja, se bom približala iz dveh vidikov. S prvim bom poskušala v grobem povezati znanost s kompleksnimi družbeno-kulturnimi okoliščinami/procesi, v katerih je nastajala (pri tem se bom omejila na evropske družbe s prevladujočim krščanskim, zlasti katoliškim religijskim vzorcem); z drugim pa bom predstavila povratni učinek, ki ga znanost lahko ima v opravičevanju družbenega reda. Pri tem se bom osredotočila na družboslovje, zlasti na primer sociološkega opravičevanja ženske podrejenosti pri Talcotu Parsonsu.

V nalogi bom odgovarjala na vprašanje **(1). na kakšen način so tradicionalno določene spolne vloge vplivale na razvoj znanosti;** in **(2). kje se ostanki moškosrediščnega reda v znanosti kažejo danes, oz. ali je še možno trditi, da so v znanosti nosilci moči moški.** Glede na znotraj znanstveno institucionalno določenost, bom predstavila ustrezne statistične podatke.

Cilj naloge je opozoriti na pomen neseksistične znanosti, pri čemer bo izpostavljena vloga Evropske unije, kot ena izmed ključnih institucionalnih nosilk principa enakih možnosti spolov v sodobni evropski družbi. V tem tematskem sklopu se bom ukvarjala z **(3). vprašanjem prepoznavanja in odpravljanja nevidnosti** (in marginalnosti, obrobnosti, celo podrejenosti) **ženskega spola/vidika v univerzitetnem izobraževanju in v znanosti.** Poudarjena bo vloga univerzitetnega izobraževanja, saj je le-to podlaga za ustvarjanje novih producentov in producentk znanosti, hkrati pa temelj za visoke strokovne zaposlitve na vseh pomembnih področjih, ki določajo kakovost življenja vseh pripadnikov družbe.

Pomen univerzitetnega izobraževanja pri reprodukciji spolnih vlog, stereotipov in različnih oblik seksizma bo predstavljen s konkretnima primeroma z Univerze v Turku (Finska) in z Univerze v Ljubljani (Fakulteta za družbene vede, Filozofska fakulteta.). Osrednja pozornost bo usmerjena na področje družboslovja in humanistike, ker se prav na teh področjih (lahko) najbolj očitno izkaže spolna pristranskost in se jo zato tudi lažje prepozna in odpravlja.

Vprašanje, ki ga bom obravnavala v empiričnem delu, je **(4). ali je vključenost spolov v različne predmete univerzitetnih programov - pogosto v okviru študij žensk in spolov - primerna podlaga za spodbujanje in krepitev enakopravnosti in enakih možnosti oz. za razvoj neseksistične družbe.** Na podlagi pridobljenih ugotovitev in splošnih družbenih značilnosti bom skušala oceniti izobraževalno utemeljen potencial finske in slovenske družbe za razvoj spolno enakopravne družbe.

2 TRADICIJA: IZKLJUČEVANJE »DRUGEGA SPOLA«

2.1 Moškosrediščna družbena urejenost

Spol je ena izmed družbenih kategorij, ki imajo že od začetka družbeno kulturnih procesov vpliv na vrednotno normativne družbene smernice. Te se kažejo v obliki spolno pričakovanih vlog, ki narekujejo, kako naj bi se posameznica oz. posameznik v družbi vedla. Ker so bili ustvarjalci in glasniki teh pravil praviloma moški, ki so v družbi zasedali položaje moči, so se ta pravila izoblikovala predvsem po meri moških, torej moškosrediščno oz. androcentrično. Na teh temeljih se je izoblikovala splošna moškosrediščna kultura, ki se je v več tisočletni zgodovini zelo odkrito izražala v seksistični družbeni strukturi in institucionalnem redu. Pri seksizmu gre po definiciji za »celoto prepričanj, stališč, vzorcev delovanj in praktičnih vsakdanjih delovanj, ki temeljijo na strogem ločevanju dejavnosti po spolu ter podeljujejo posameznikom posebne neenake lastnosti glede na spol« (Jogan, 2001:1). Do danes je premik od zelo strogih seksističnih vzorcev opazen na vseh ravneh in na vseh področjih življenja, kar je predvsem rezultat organiziranega delovanja žensk. Vendar kljub določeni stopnji erozije seksizma (v Jogan, 2001: 1) vrsta znakov kaže, da so evropske demokratične družbe v začetku 21. stoletja še vedno urejene bolj po meri moškega kot ženskega spola¹. Čeprav naj bi demokratična urejenost temeljila na enakovrednih posameznikih, se v realnih medčloveških odnosih bolj uresničuje tista razlaga družbene pogodbe, po kateri ima moški 'po naravi' prevlado nad žensko, tako je ženska individualnost relativna glede na absolutno moško (Paterman v Gordon, 1991: 212).

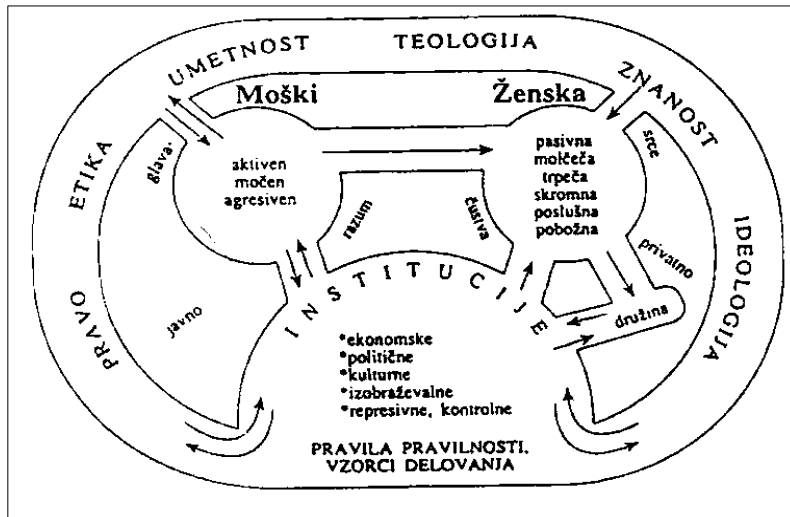
Hierarhija med spoloma je tako ključna os organizacije vsega družbenega življenja (Jogan, 2001: predgovor). Razumskost je po dualistični razlagi sveta pripadala moškim, čustvenost pa ženskam. Podobno je bila udeležba v javnem delovanju pripisana moškim, udeležba v zasebnem življenju pa ženskam. Moškosrediščni vzorci in pravila delovanja so torej bila in so vpeta v področje zasebnega in javnega življenja, npr. v pravo, etiko, umetnost, teologijo², znanost in ideologijo ter so hkrati institucionalno podprta (Jogan, 2001: 2). Dokler so imeli dostop do ključnih družbenih položajev izključno moški, so se norme, resnice, pravilnosti,

¹ V osemdesetih letih 20. stoletja naj bi šlo na primer po ocenah nekaterih raziskovalk za t.i. desetletje zasuka, za retroseksizem oz. za novi val seksizma (Jogan, po Benokraitis, 2001:90).

² Naturalizacijske razlage androcentrizma so se pogosto dopolnjevale s teološkimi razlagami, s čimer se je njihova prepričljivost povečala (Jogan, 2001: 3).

smiselnost ter materialne in duhovne potrebe vseh udeležencev v družbi gradile z moškega vidika. Reprodukcijska spolno specifičnih vlog in vzorcev delovanja v androcentризmu (Jogan, 2001:2) je prikazana v spodnji sliki (slika 2.1).

Slika 2.1 Reprodukcijska spolno specifičnih vlog in vzorcev delovanja v javni in zasebni sferi v androcentризmu

Vir: Jogan, 2001: 2

2.2 Moškosrediščnost v znanosti

»Znanost je družbeno ustvarjena snov védenja in hkrati kulturna institucija« (Bleier, 1986: 2) in torej povzema sistemske značilnosti trenutnih družbenih okvirjev. Hkrati ima znanost s svojim delovanjem povratne učinke na družbo.

Spoznavanje paradigmatičnih sklopov, nastalih v preteklosti, lahko prispeva k razumevanju razmer, ki strukturirajo družbene pomene in realnosti danes. Ideje o spolih, kakršne so nastale v času Platona in Aristotela, so pogosto še danes zasnova za opredeljevanje identitet in vlog žensk in moških³. Binarna nasprotja, povezana z razločevanjem med spoloma, so po tradicionalni logiki moškost povezovala s kulturo, mišljenjem in razumom, ženskost pa z naravo, telesom in čustvi. Kot pravi Derrida, med binarnimi položaji vedno obstajajo odnosi

³ Spolno dimenzijo je v svojo dualistično razlago sveta vključil že Pitagora.

moči (Derrida v Hall, 1997: 235), tako je bilo tudi v prevladujoči moškosrediščni paradigmi razumu pripisano osrednje mesto, čustvom pa obrobno in podrejeno (Kim, 2000: 223). Področje znanosti, kot najbolj izrazit predstavnik človeške racionalnosti (ibid), je po androcentričnih principih pripadalo moškim. Na podlagi 'moške narave' oz. pripisane moške družbene vloge, ki predpostavlja 'habitus' popolne racionalnosti, se je izoblikoval prevladujoč vzorec moške znanstvene osebnosti, ki se ohranja kot element tradicionalne androcentrične zapuščine (Jogan, 2004: 2). Obratno naj bi čustva, kot značilnost žensk, delovala proti normi nepristranskosti, objektivnosti in naj bi bila znanosti sovražna. V novoveški evropski racionalistični epistemološki tradiciji so bila čustva (in s tem ženske) razglašena za moteči dejavnik spoznanja, ker kalijo prirodno svetlost razuma (*lumen naturalis*) (Kim, 2000: 223).

V (novejših) raziskavah vrednotenja spolnih razlik so ugotovili, da so tipično moške lastnosti v družbi bolj cenjene oz. zaželene kot tipično ženske lastnosti (Rosenkrantz, 1968 v Ule, 2004: 185). Tako so filozofska pojasnjevanja spolnih razlik v konkretnih zgodovinskih okoliščinah pomembno prispevala k nastajanju in utrjevanju hierarhije med spoloma (Jogan, 1990: 52). Vrednotenje pripisanih lastnosti spoloma se je namreč reproduciralo in se pretežno ohranilo do danes.

Moškosrediščnost, podprta z vsemi materialnimi in duhovnimi sredstvi (Jogan, 2001: 3), se je institucionalno odražala v zaprtosti univerz za ženske. Zakonsko določena izključenost žensk iz produkcije znanja je poleg obstoječega (stereotipnega) reda dodatno krepila izoblikovanje moškega znanstvenega telesa. Dolgotrajna izključenost iz produkcije mišljenja je ženskam odvzemala možnost vplivanja na vsebino in smer znanstvenih oz. družbenih razprav. Izključevanje žensk je pomenilo, da se je moško pristranska paradigma raztezala od družboslovja (Comte, Parsons), psihologije in humanizma do tehničnih in naravoslovnih ved - oziroma nastopala je kot znanost *per se*.

Šele v drugi polovici 19. stoletja so prve univerze v Evropi⁴ dovolile vstop ženskam; do množičnega vstopa pa je prišlo v drugi polovici 20. stoletja. Tako je od ustanovitve prvih univerz v Evropi, npr. v Veliki Britaniji in Franciji do vstopa žensk preteklo več kot šeststo let. Tudi po vstopu žensk na univerze so le-te v veliki meri obdržale moškosrediščne vsebine in

⁴ V ZDA malo prej, vendar v izredno težkih in neprijaznih razmerah za ženske.

načine delovanja. Pristranskost oz. odsotnost ženskega vidika v mentalni produkciji je obstajala in še obstaja predvsem v povezavi z zavzemanjem položajev moči in avtoritete.

2.3 Sociologija kot reproducentka (moškosrediščnega) reda

V družboslovju so se do danes oblikovale teorije, ki so določale in struktuirale družbene pomene, družbeno realnost ter razmerja med posamezniki in skupinami. Glede na to, da so družboslovne znanosti neposredno povezane z delovanjem človeka oz. družbe ter da to delovanje (npr. razmerja med posamezniki in skupinami) interpretirajo in s tem ustvarjajo kolektivno 'resnico', je kritična analiza posameznih družbeno-kulturnih okoliščin, v katerih so družboslovne teorije nastajale, izrednega pomena. Intelektualne ideje in epistemološka načela so večidel nastajala kot produkt moških, kar pomeni, da so bile idejne strukture pristranske, saj so sistematično izključevale vidike, dvome in realnost, kot so jih videle ženske. Moškosrediščna znanost je bila oblikovana na predpostavki o naravnosti ženske podrejenosti, tako je bil seksizem sprejet kot naravna lastnost predmeta (Jogan, 1990: 52).

Sociološke razlage so, kot pomemben del ideološke strukture (Marx v Smith, 1987: 56), prek različnih institucionalnih posrednikov (šola, univerza, mediji) vnašale v družbeno zavest moškosrediščni (patriarhalni) red med spoloma, ga reproducirale in opravičevale. Kot primer navajamo sociološko poudarjanje mita o tradicionalni delitvi vlog med spoloma (Talcot Parsons), kot o nujnem pogoju za ohranitev obstoječega reda (Oakley, 1974, 2000:192).

2.4 Primer seksističnega znanstvenega pojasnjevanja žensk (Talcot Parsons)

Primer iz družboslovja, kjer je šlo za hkratno razlago in utrjevanje seksističnega družbenega reda s sklicevanjem na naravni red, je pomemben del teoretskega opusa Talcota Parsonsa (1902 - 1979). T. Parsons je bil ključni predstavnik funkcionalizma⁵, ki se je kot smer v sociološki miselnosti začela v 30. letih 20. stoletja, v času velike svetovne krize kapitalističnega sistema. V obdobju (sredina 20. stoletja), ko je v ZDA prevladoval funkcionalizem, se je sociologija

⁵ Funkcionalistične stalnice se pojavljajo pri A. Comtu, E. Durkheimu, H. Spencerju., V. Paretu (Jogan, 1978).

začela širiti po svetu, zato so imele ideje T. Parsonsa, ki velja za enega vodilnih sociologov 20. stoletja, pomemben vpliv na razvoj sociologije po II. svetovni vojni (Jogan, 1990: 62).

Parsons je družbo razumel kot sistem, nadrejen svojim sestavnim delom (npr. status, vloga, institucija), ki so med sabo povezani s skupnimi vrednotami. Te vrednote naj bi predstavljale okvir zaželenega delovanja posameznikov in posameznic ter vzdrževale družbeni red oz. omogočale neprekinjeno delovanja družbe. Posamezniki znotraj družbe so po tej razlagi igralci vlog, njihova primarna funkcija pa je prilagajanje sistemu. Vzdrževanje vzorcev ravnanja poteka preko socializacije in ponotranjanja institucionalnih vrednot (Jogan, 1978: passim).

Prilagojeni funkcionalnemu delovanju družb naj bi bili tudi vlogi med spoloma, pri čemer se je hierarhija podsistemov prenašala na hierarhijo spolnih vlog. Parsons je hierarhično razporeditev vlog med moškim in žensko obravnaval z vidika konstitutivnosti za obstoječi red; tako znotraj ekonomskega sistema kot znotraj družine. Družino je razlagal kot eno izmed družbenih celic, ki naj bi jo povezovale vezi ljubezni (Jogan, 1991: 39). Pri tem je izhajal iz delitev vlog med spoloma, kjer naj bi imel moški instrumentalno, ženska pa ekspresivno vlogo (Jogan, 1990: 64).

Ženska naj bi v normalnih okoliščinah spadala v zasebno področje, saj je po Parsonsu: »...njena primarna vloga pravzaprav vloga gospodinje. Temeljni status ženske je, da je žena možu in mati otrokom...« (Parsons, v Oakley, 2000: 95). Vloga ženske je dajanje čustvene topline družini, s čimer ohranja dobre odnose med družinskimi člani in družino drži skupaj (Oakley, 2000: 195). Na ta način je žensko delovanje zoženo na meje družine: njene aktivnosti so naturalizirane, saj naj bi izhajale iz naravnega čustva ljubezni in tudi ne terjajo plačila. Ženska je zaradi materialne odvisnosti od moškega/moža in zaradi instrumentalne pomembnosti moškega poklica nesamostojna, podrejena in manjvredna.

Po Parsonsovi razlagi naj bi se zasebna vloga ženske, torej dom, dopolnjevala z javno vlogo moškega, ki družino materialno podpira, ta pa mu hkrati predstavlja okolje za blažitev frustracij in stresa, povezanega z učinki javnega delovanja (Jogan, 1991: 38). Moško delovanje je, nasprotno ženskemu, razširjeno na javnost, pri čemer je njegova vloga glede na žensko pomembnejša. Instrumentalna vloga moškega je povezana z vlogo vodje »predvsem zaradi pomembnosti njegove poklicne vloge« (Parsons, v Jogan, 1990: 63).

Položaj vodje je za moškega veljal tudi zunaj družine, na področju javnega delovanja. Obratno je ženskam pripisana čustvenost, nerazsodnost in otroškost omejevala njihovo veljavnost v javnem, tudi znanstvenem delovanju. Pri reduciranju ženske vloge na družbeno-kulturne pripisane značilnosti gre za to, da splošna predstava o 'pravi' ženski vlogi (gospodinja), določa tudi vse njene vloge v javnem prostoru (Jogan, 2001: 153)⁶. Celotne ženske, ki so navsezadnje zavzemale relativno višje družbene položaje (beli ovratniki), so bile v odnosih do moškega razumljene kot podpora in pomoč. Prelihanje vlog se v znanosti dogaja še danes (več o tem v poglavju 7.3).

2.5 Feministična kritika Parsonsa

V 70. letih 20. stoletja so se na podlagi kritike vodilnih socioloških tokov okrepila feministična znanja. Glavna tarča feminističnih sociologinj je bilo funkcionalistično razlaganje družbe. Feministični pristopi so v zvezi s tem razkrivali in opozarjali na seksistično, patriarhalno, moškosrediščno, 'gender-blind' in pozitivistično usmerjenost k *statusu quo* (Eichler, 1997: 11), ki je služil interesom vladajočih družbenih skupin, in sicer utrjevanju in ohranjanju obstoječega družbenega (kapitalističnega) reda (Jogan 1978). Pri feminističnih pristopih je šlo predvsem za kritiko paradigme, ki je veljala za objektivno.

Teorije Talcota Parsonsa so primer sociološke razlage sveta, pri kateri je šlo za pristransko razlaganje razlik med spoloma ter za utrjevanje seksističnih pojmovanj s poudarjanjem »naravnih« lastnosti in funkcij žensk in moških. Za naravnostjo ljubezenskih odnosov znotraj družine se je skrivala zelo močna diferenciacija spolnih vlog z izrazito asimetrično razporeditvijo moči. Ženska vloga, reducirana na enostransko družinsko in podporno dejavnost, odvzema možnost celovitega razvoja, saj je ta že vnaprej določen z vsebino neke vloge in *objektivno* obstoječimi pravili (Jogan, 1990: 60). Feministične sociologinje so Parsonsu očitale predvsem nezadostno teoretsko prožnost, ki bi dovoljevala alternativna tolmačenja (Delamont, 2003: 104).

⁶ A. Ušeničnik je npr. na vprašanje o možnosti 'višjih' poklicev za ženske odgovarjal, da so ženske primerne za zdravniški poklic, saj zahteva ta »nekaj tiste skrbljivosti, ki je svojska materam« (Ušeničnik v Jogan, 1990: 173).

Sociološki prispevek k družbeni re/konstrukciji hierarhije med spoloma je odvisen od tega, kakšno je temeljno razumevanje spola v teoretičnih razlagah (Jogan, 1990: 53). Pri Parsonsu gre za pristransko razumevanje spola, ki ženskam zaradi nepriznavanja razumnosti in sposobnosti sodelovanja v javnih razpravah (ter sploh v delovanju zunaj doma) odvzema možnost kompetentnega teoretičnega pogajanja. Parsonsova razlaga ženske vloge kot ekspresivne, torej čustvene, ženske namreč postavlja zunaj vzorca racionalne znanstvenosti, torej zunaj sociologije kot racionalne znanosti.

»Seksizem v praktičnih odnosih dobi s Parsonsovo razlago času primerno legitimacijo; s pomočjo znanosti je namreč zagotovljeno njeno nevidno utrjevanje« (Jogan, 1990: 66). Legitimiziranje spolne neenakosti je glavni problem teoretskega konteksta, kajti legitimizacija s teoretsko optiko vstopa tudi v »empirično sociologijo«, primeri iz empirične sfere pa utrjujejo obče ugotovitve (Jogan, 1990: 61).

2.6 Feministična kritika metode

Feministične sociologinje so poudarjale razvoj neseksističnih znanj in metod, kar bi omogočilo presojo celotne sociološke paradigme oz. znotraj nje nastale vrzeli, ki je nastala kot posledica enodimenzionalnega (moškega) ustvarjanja znanja in družbenega reda. Glavni argumenti feministične sociologije (pred obdobjem osemdesetih let 20. stoletja) v povezavi z znanstveno metodo v družboslovju so bili: neseksistično zastavljena raziskovalna vprašanja, vzorčenje in uporaba raziskovalnih instrumentov. Kritika je opozarjala na sistematično ustvarjanje neenakosti v empiričnem raziskovanju, ki utrjuje stara in proizvaja nova seksistična spoznanja (Jogan, 1990: 70).

V poznih osemdesetih letih 20. stoletja se je kritika preusmerila predvsem na pisanje in objavljane raziskovalnih ugotovitev (Delamont, 2003: 65). V začetku devetdesetih let pa se je pri presoji sociološkega teoretskega konteksta začelo postavljati vprašanje o odprtosti teorije do empiričnega dejstva, da je družba sestavljena iz dveh spolov, da spol ni naravna, temveč zgodovinsko ustvarjena identiteta in vloga ter da seksizem kot celostna sestavina vsakdanjega življenja ne obstaja iz neke naravne nujnosti (Jogan, 1990: 61 - 62).

V tem smislu je šlo za spodbujanje metod raziskovanja (uporabljenih na primer pri merjenju javnega mnenja), ki bi dopuščale identifikacijo in uresničevanje emancipativnih potencialov znanosti (Eichler, 1997: 11). Namreč, kot poudarja M. Jogan (1990: 71), »če emancipativna stališča, ki so se že izoblikovala v praksi, ne pridejo v poštev kot ena izmed možnosti, za katero se lahko odločijo respondenti, potem je majhna možnost, da bi v eksplikaciji sploh nastopala«, oziroma, da bi se odkrivala kot sestavina zavesti. Pogosto gre pri takih raziskavah za znanstveno legitimiranje političnih ciljev (Jogan, 1990: 73) in zato je pomembnost vnašanja nevtralnih in uravnoteženih vprašanj in odgovorov glede na spol potrebna (npr. referendumi).

Pomembno je upoštevati, da neseksistične raziskovalne metode niso omejene na feministično raziskovanje, kjer sta predmet in cilj raziskave izboljšanje položaja žensk, ampak bi morale biti uporabljene na vseh področjih, npr. onesnaževanje, industrializacija, socializacija, odklonskost (Eichler, 1997: 20) oz. v vseh tistih raziskavah, pri katerih bi upoštevanje spola kakorkoli vplivalo na raziskovalne izsledke.⁷ Vloga feminističnih sociologinj je bila in je ključna za prenovo discipline, saj pomembnost sociološke teorije presega disciplinarne meje. Veliko uporabnih (aplikativnih) znanosti, kot so komunikologija, kriminologija, izobraževanje in socialno delo, se namreč opira na sociološko ogrodje (Steacey in Thorne, 1985: 234). Zato M. Eichler v članku *Feministična metodologija* upravičeno opozarja na mnogoplastnost seksizma in na potrebo po razkrivanju le-tega v raziskovanju (npr. seksizem v metodah, pri interpretaciji podatkov, znotraj raziskovalnih konceptov, v jeziku itd.). K uresničevanju tega načela prispeva tudi spolno ločena statistika in razvoj spolno občutljivih indikatorjev, s katerimi se lahko nadzira udeležbo žensk v (evropskem) raziskovanju, na kar npr. opozarja Helsinška skupina.⁸

⁷ Margrit Eichler v članku *'Feministična metodologija'* navaja primer na spol neobčutljivega besedila v zvezi z nasiljem, vzetea iz Finskega urada za statistiko. Besedilo nato predstavi v predelani obliki, kjer so uporabljeni isti podatki, kot v prvotnem besedilu, a je upoštevana spremenljivka spola. Primerjava obeh besedil dejansko daje drugačno (bolj natančno) sliko nasilja. Oblike in pojavnost nasilja se razlikujejo glede na spol, torej se z izključenostjo spola storilcev in žrtev podatki posplošujejo in izgubljajo. V splošnem se na primer pojavnost nasilja zmanjšuje, nasilje nad ženskami pa narašča. Slednji podatek ob neupoštevanju dimenzije spola ni očiten (po Eichler, 1990: 21, 22).

⁸ Helsinška skupina je bila ustanovljena v okviru Evropske komisije. Podrobneje bodo njeno delovanje in cilji predstavljeni v poglavju *Evropska unija in zavzemanje za enakost med spoloma*.

2.7 Odzivi na feministično kritiko

Ontološko znanje se je z vstopom žensk na položaje intelektualne produkcije spremenilo. V sociologiji in znotraj drugih znanstvenih področjih so se postopoma začeli odpirati novi intelektualni prostori. Pretežno ženske avtorice so obstoječim temam dodajale druge vidike⁹, predvsem take, ki so povezani z zasebnostjo (gospodinjstvo, nega, denar, domače nasilje, rojevanje otrok, čustveno delo, prosti čas, nadziranje časa, seksualnost) (Delamont, 2003: 35). Ženski vidiki so predvsem rušili stereotipe, ki so ženskam pripisovali prirojeno skrb za družino in razkrivali, da je ženska v družini in družbi pogosto izkoriščana, saj je njeno delo podcenjeno tako z ekonomskega, kot s simbolnega vidika.

S tem, ko je feministična sociologija skušala zavzeti mesto v tradicionalnih socioloških tokovih z odpiranjem novih tem, je načela tudi teoretične razlage teh tokov. Ker je to za sociologijo in posledično za družbo pomenilo potencialno rušenje obstoječega reda v zasebni in javni sferi ter vzrok za moralno paniko, je bila feministična sociologija, ali vsaj tisti njen del, ki je preko izobraževalnih institucij pronical v družbo, označena kot glasilka nenaravnosti nasproti pravilni ideologiji reproduktivnosti (Delamont, 2003: 48). Slednje se je nanašalo predvsem na strah v zvezi z razpadom družine, ki je bila v svoji tradicionalnosti spolnih vlog do takrat ena izmed glavnih predpostavk družbene stabilnosti (Delamont, 2003:51). Kot odgovor so se s strani osrednjih intelektualnih tokov vedno bolj pojavljale ocene, ki so opozarjale na »destruktivne efekte feminizma« (Delamont, 2003: 58), feminističnim sociologinjam pa pripisovale negativne lastnosti, kot so iskanje pozornosti, postavljanje sociologije v protislovje z drugimi družbenimi vedami, dušenje resnih razprav, levičarstvo, dajanje prednosti političnosti pred izobraževanjem in nehvaležnost do ustanoviteljev in velikih sociologov preteklosti (Imber po Delamont, 2003: 56).

Zaradi tega so bile tako ženske sociologinje, kot ideje feministično usmerjenih sociologinj, v razmerju do glavnih teoretskih tokov in akterjev, obstranske¹⁰. S. Delamont (2003: 114) kot

⁹ Primer uspešnega vključevanja ženskih vidikov v vodilne sociološke tokove je možno najti npr. pri Giddensu v delu *Preobrazba intimnosti*, kjer avtor obravnava moško in žensko seksualnost.

¹⁰ Primer za obstransko in celo podcenjujoče dojetje tem spolov navaja Maca Jogan (1990: 116). Gre za odziv moškega kolega (konec 70. let) na njeno zanimanje za raziskovanje odnosov med spoloma: »Ti, ki si resna ženska, da se spuščaš v tako neresno področje!«

primer nevidnosti ženskih idej in problematike preboja le-teh v vodilne tokove, navaja moškosrediščno akademsko okolje na univerzi Harvard. Na obstoj seksističnih razlag na omenjeni univerzi kaže znani primer iz leta 2005, ko je takratni predsednik Summers H. Lawrence na konferenci v Bostonu izjavil, da je razlog za manjši uspeh žensk v znanosti pomanjkanje prirojenih sposobnosti.

Lahko sklepamo, da se je predvsem v zadnjem času odpor do feminističnih in ženskih tem zmanjšal zato, ker so ženske vsaj delno že prodrle v telesa odločanja in spodbudile določene smernice družbenega razvoja, kar je npr. razvidno iz delovanja znotraj Evropske unije. Kljub temu je vključevanje spola in ženskih tem v sociologijo še vedno dokaj obstransko, kar je ugotovljeno v empiričnem delu naloge.

3 EVROPSKA UNIJA IN ZAVZEMANJE ZA ENAKOST MED SPOLOMA

3.1 Feministično gibanje in vstopanje žensk v javni prostor

Idejna zasnova ženskega gibanja izvira iz razsvetljenstva, praktično pa ga je spodbudila zlasti francoska revolucija konec 18. v stoletja. Izvorni feminizem, ki je pojmovno povezan z radikalnim načrtom socialistične družbene preobrazbe, je bil pogosto povezan z gibanji zoper druge oblike neenakosti in zatiranja, predvsem razrednega, nacionalnega in rasnega (Jogan, 2001: 229). V zadnjih desetletjih uveljavljena delitev ženskih gibanj na prvi in drugi val feminizma, ločuje obdobje pred in po šestdesetih letih 20. stoletja (Jogan, 2001: 230). V prvem valu je šlo za prizadevanje za enake pravice žensk v primerjavi z moškimi na ekonomskem, političnem, pravnem in socialnem področju, njegovi dosežki pa so omogočili odpravljanje očitne diskriminacije. Po tem, ko so ženske predvsem v drugi polovici 20. stoletja pridobile pravico do akademskega izobraževanja, so moderna ženska gibanja usmerjala prizadevanja predvsem k razkrivanju prikritega seksizma (napredovanje na delovnem mestu, *stekleni stropi*, *steklene pregrade*, *hladna klima*). Prizadevanja žensk za celostno vključevanje problematike spolov na vsa področja v javnem in zasebnem življenju, je med drugim spodbudilo tudi vključevanje novih neseksističnih znanj v izobraževalne programe (Jogan, 2001: 230).

3.2 Vloga Evropske unije pri izenačevanju možnosti med spoloma

Pri odpiranju družbenega prostora moči za ženske ima pomembno vlogo Evropska unija, saj eden izmed njenih temeljnih razvojnih ciljev - na znanju temelječa družba - vključuje tudi enakost med spoloma. Ženske k oblikovanju trenutno pomembnih znanstvenih vprašanj, med katerimi imajo mnoga neposreden vpliv na življenje žensk v Evropi, prispevajo manj kot moški (*She figures*, 2003: 73). Po mnenju nekdanjega (od 1999 do 2004) komisarja za raziskovanje v Evropski uniji je »spodbujanje znanstvenega okolja brez spolne pristranskosti velik prispevek k znanosti in hkrati pomeni krepitev demokratične podpore vseh državljanov Evrope«. (Internet 1, Philippe Busquine, str. 3)

3.3 Razvoj

Pod vplivom Mednarodne organizacije dela in OZN je bil leta 1957 v Rimski pogodbi sprejet člen o enakem plačilu za enako delo. Čeprav ta norma še ni bila neposredno povezana z zavzemanjem za enake možnosti obeh spolov, predstavlja pomembno podlago za kasnejše zakonsko urejanje enakopravnosti med spoloma v Evropski uniji.¹¹ V osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja so se ženske v EU zavzele za povezovanje ženskih pravic s splošnimi človekovimi pravicami, na kar se je Evropska komisija odzvala z akcijskimi načrti za oblikovanje in utrjevanje politike enakih možnosti med spoloma. Ti so bili v začetnih fazah usmerjeni v spreminjanje pravne ureditve, kasneje pa v spreminjanje širših družbenih okoliščin v prid izboljševanju položaja žensk, ki izhaja iz neenakomerne razporeditve družinskega in zunaj družinskega dela med moškimi in ženskami (akcijski plan, ki je zajemal obdobje 2001-2005, je bil na primer usmerjen v zagotavljanje okoliščin za usklajevanje med poklicno in družinsko vlogo) (Jogan, 2004a: 363).

Švedska in Finska, ki sta imeli veliko izkušenj z enakopravnostjo in uresničevanjem načela enakih možnosti, sta z vstopom v Evropsko unijo leta 1995 precej vplivali na razvoj politike v EU. »V politiki EU je prišlo do zamenjave paradigme: poglobitni cilj ni več pomagati ženskam, da bi se prilagodile moškim strukturam, temveč naj bi spolno specifično določene strukture postale bolj prijazne do žensk« (Jogan, 2004c: 268). Načelo integracije enakih možnosti spolov je bilo v Amsterdamski pogodbi, po posredovanju Evropskega ženskega lobija¹², leta 1997 »dvignjeno na raven temeljnih principov dejavnosti EU« (Jogan, 2004a: 364).

Pri odpravljanju neenakosti v okviru EU gre predvsem za dopolnjevanje dveh strategij. Spolno specifični ukrepi delujejo kot podpora ženskam z odpravljanjem obstoječih neenakosti; vključevanje enakosti možnosti na vse ravni in vsa področja pa teži k preobrazbi institucij (Jogan, 2004c: 268) T.i. *gender mainstreaming* politika, ki pomeni »vključevanje enakosti med spoloma v vse sisteme in strukture znanosti in znanstvene kariere, v vse politike in programe ter v organizacije in njihove kulture« (Jogan, 2004b: 1011), je bila v programe EU vključena

¹¹ Prva direktiva za uporabo tega člena je bila sprejeta leta 1976. (Jogan, 2004: 363) Tej so postopoma sledile druge, npr. direktiva o enaki obravnavi pri zaposlovanju, pri možnosti zaposlovanja na delovnem mestu in pri zagotavljanju delovnih pogojev, direktiva o starševskem dopustu, itd.)

¹² Evropski ženski lobi je bil ustanovljen leta 1990.

predvsem konec devetdesetih let 20. stoletja (za primerjavo: v skandinavskih državah že v osemdesetih letih 20. stoletja). V okviru ukrepov za odpravljanje obstoječih neenakosti in težnj k preobrazbi institucij, EU spodbuja uravnoteženo zastopanost moških in žensk tudi v različnih političnih telesih, saj je aktivna udeležba žensk v političnem odločanju ključna pri varovanju in vzdrževanju pravno zastavljenih ciljev v zvezi z enakopravnostjo med spoloma. Najmanjši delež žensk, vključenih v predstavniška telesa, je po evropskih normativih 30% (Jogan, 2004a: 365).

3.4 Znanost in raziskovanje

Leta 1999 je Evropska komisija¹³ sprejela poročilo *Ženske v znanosti - mobiliziranje žensk za obogatitev evropskega raziskovanja (Women in science - mobilising women to enreach European research)*, ki izpostavlja problem pod-zastopanosti žensk v znanosti in hkrati vsebuje načrt za izboljšanje stanja. Istega leta je Raziskovalni svet z resolucijo povabil države članice k dialogu in izmenjavi stališč o nacionalnih politikah v zvezi z zagotavljanjem enakih možnosti spolov v raziskovanju in znanosti (Jogan, 2004b: 1009). V okviru tega delovanja je bila leta 1999 ustanovljena Helsinška skupina za ženske in znanost, ki jo sestavljajo predstavnice dvaintridesetih držav, med njimi tudi Slovenije. Znotraj Helsinške skupine je od začetka delovala tudi posebna skupina, ki je zbirala in urejala statistične podatke glede umeščenosti spolov v znanstveno delovanje in jih leta 2004 objavila v publikaciji *She figures* (Jogan, 2004b: 1010).

3.5 Helsinška skupina

Helsinška skupina z različnimi pristopi teži k vzpostavitvi enakomernejše razporeditve med spoloma, ki bi preprečevala problem izgube ženskih intelektualnih potencialov. Z izjemo nekaterih držav članic so k dosegu cilja pristopili z zakonodajnimi postopki (npr. zakonsko zagotavljanje ravnotežja med spoloma v javnih telesih) ter s težnjo po modernizaciji

¹³ Evropska komisija je, poleg Evropskega parlamenta in Sveta Evropske unije, ena izmed odločitvenih institucij znotraj Evropske unije.

upravljanja s človeškimi viri, ki v nekaterih državah temeljijo na zastarelih vzorcih moških mrež. Kot pomembno strategijo preprečevanja problema Helsinška skupina izpostavlja ozaveščanje o spolni pristranskosti in o različnih oblikah diskriminacije ter spodbuja raziskovanje tega področja, kar bi razširilo zmožnost kritičnega mišljenja o temi. Obstoječi načini podajanja znanja in vsebina le-tega namreč pogosto na prikrit način odražajo prepričanje, po katerem na področje znanosti (in dela v splošnem) sodijo bolj moški kot ženske. Eden izmed ciljev je tako preprečevanje prikritih sporočil v vsebinskih vidikih izobraževanja ter v učbenikih. Prednostna naloga Helsinške skupine je iskanje načina vključevanja moških v družinsko delo in s tem ustvarjanje večje uravnoveženosti med poklicnimi in družinskimi obveznostmi (po Jogan, 2004b: 1009, 1010).

3.6 Etan, Enwise in Cec-wys

V okviru Evropske komisije je bila leta 1998 ustanovljena strokovna skupina za vprašanje žensk v znanosti Etan (*European technology assessment network*). Skupina se je ukvarjala predvsem s položajem žensk v znanosti v zahodni Evropi. Leta 2002 je bila zaradi potrebe po dodatnih študijah ustanovljena skupina izvedenk Enwise (*Enlarge women in science to the East*), ki se je ukvarjala s stanjem v srednji in vzhodni Evropi. Enwise združuje srednje in vzhodno evropske znanstvenice ter znanstvenice iz baltskih držav iz različnih disciplin, ki predstavljajo znanstvene akademije, univerze, raziskovalne inštitute, upravo in poklice; njena članica pa je tudi Slovenija.

S strani Evropske komisije in v 6. okvirnem programu za znanstveni in tehnološki razvoj je bil leta 2004 podprt projekt Srednjeevropski center za ženske in mlade v znanosti (*Central European center for women and youth in science*). Glavna naloga Cec-wys je podpirati, mobilizirati in združiti znanstvenice srednje Evrope in s tem prispevati k enakosti med spoloma v znanosti in raziskovanju (Internet 2). Projekt opozarja na problematiko dvojne marginalizacije žensk srednje in vzhodne Evrope. Ženske se na znanstveni karierni poti srečujejo z družbenimi in institucionalnimi predsodki, poleg tega se tako znanstvenice kot znanstveniki v mnogih državah bivšega 'vzhodnega bloka' srečujejo s posledicami izolacije in izključitve iz zahodnega napredka pri raziskavah in razvoju (Mladenič, 2006).

Občutljivost na razlike med spoloma, ki ženskam ne omogočajo enakih ugodnosti kot moškim (na institucionalni in simbolni ravni), je pomembna zlasti v času, ko se države (novejše članice EU, tudi Slovenija) vključujejo v evropske projekte. Pri ustvarjanju znanstvene kredibilnosti je namreč vedno bolj pomembna in cenjena (evropska) mobilnost in s tem pridobljena znanja, zato bi morala biti mobilnost dostopna obema spoloma enako. Ženske so pogosto (predvsem na začetku kariere) pod pritiskom *dvojne vloge* in imajo zato manj priložnosti za mobilnost kot moški.

Pogoji za izboljševanje položaja žensk v znanosti so povezani tudi s spreminjanjem širših družbenih okoliščin, in sicer z: bolj učinkovito stanovanjsko politiko; povečanjem možnosti za najem stanovanja; spodbujanjem pojavljanja žensk na vseh področjih in še posebej na področju znanosti; povečanjem deleža žensk v procesih odločanja; večjim vključevanjem žensk v sfero politike, v javno sfero ter na najvišje položaje; uveljavljanjem sistema kvot za vodilna delovna mesta tudi v politiki ter ozaveščanjem in štipendiranje; upoštevanjem bolniških odsotnosti v habilitacijsko dobo (ki se mora v teh primerih podaljšati) ter zgledovanjem po skandinavskih državah (Jogan, 2006: 29, 30)¹⁴.

3.7 Podporni organi za enakost med spoloma v Sloveniji

V Sloveniji od leta 2001 v okviru tedanjega Ministrstva za šolstvo, znanost in šport deluje Komisija za uveljavitev vloge žensk v znanosti, ki je bila ustanovljena na pobudo Helsinške skupine (Jogan, 2004b: 1014). V delu komisije gre za problematiziranje razlik med spoloma v znanosti na različnih ravneh in za konkretne predloge k reševanju problematike, npr. postavitve mesta zagovornika/ce enakih možnosti spolov v raziskovanju (sklep na 7. seji komisije - 15. 1. 2003); predlog dopolnitve Razpisa za financiranje usposabljanja mladih raziskovalcev v letu 2003¹⁵ itd. Slovenija je preko delovanja Komisije vključena v mednarodno mrežo, ki povezuje

¹⁴ Prispevek je avtorica predstavila na delavnici (26. 5. 2006) z naslovom Enakost žensk in moških v znanosti in raziskovanju v Sloveniji. Delavnica je bila organizirana v sklopu mednarodnega projekta za vzpostavitev »Srednjeevropskega centra za ženske in mlade v znanosti« (Cec-wys), organiziral pa ga je Institut Jožef Stefan v sodelovanju z Univerzo na Primorskem. Delavnica je primer dobre prakse disciplinarnega združevanja z vključevanjem razsežnosti spola na ne-družboslovno področje.

¹⁵ Pri razpisu je šlo za problematično določeno fiksno starostno mejo pri financiranju mladih raziskovalcev/alk, saj so tako določeni pogoji diskriminatorni do oseb, ki so izkoristile materinsko/starševsko odsotnost. V zvezi s tem

izkušnje znanstvenic na evropski ravni in seznanja raziskovalce in raziskovalke s priporočili Evropske komisije. S spoznanji o diskriminaciji žensk v znanosti in raziskovanju, preko različnih medijev, seznanjajo tudi slovensko javnost. Poleg razkrivanja konkretnih primerov diskriminacije žensk komisija spodbuja sodelovanje med raziskovalci in raziskovalkami spolne neenakosti na univerzitetni¹⁶ in politični ravni (Internet 3).

Leta 1992 je bil z odlokom Vlade republike Slovenije ustanovljen Urad za žensko politiko. Leta 2001 je naloge urada prevzel Urad za enake možnosti, ki z nacionalnimi programi zagovarja enake možnosti spolov ter spodbuja uravnoteženo razporeditev družinskega in poklicnega življenja s spodbujanjem sodelovanja očetov pri družinskem delu.

Ena izmed novejših strategij za spodbujanje urejevanja družinskega in poklicnega življenja ter za odpravljanje ovir v družbi, družini in na delovnem mestu, ki jih povzročajo stereotipi o vlogah spolov, je mednarodni projekt 'Moški na delu – doseganje enakosti spolov'. Projekt je nadaljevanje projekta 'Moški in starševstvo - aktivno očetovstvo' (2005), ki je v Sloveniji potekal pod sloganom 'Očka, aktiviraj se!'. Projekt izvaja Urad za enake možnosti, sofinancira pa ga Evropska komisija.

je komisija predlagala dopolnitev: »v primeru, da je kandidat/ka izkoristil/a porodniški oz. starševski dopust, se starostna omejitev dvigne nad 28 let za čas dejansko izrabljenega dopusta«.

¹⁶ V okviru letnega strokovnega srečanja Slovenskega sociološkega društva (2004) je bila organizirana razprava *Spol v družboslovnem raziskovanju*, kjer so bila pripravljena izhodišča za vključitve tematike neenakosti med spoloma v razpis ciljnih raziskovalnih projektov.

4 ŽENSKÉ V ZNANOSTI

4.1 Znanstvenice v moški trdnjavi

Angleški psiholog James Swinburne iz začetka 20. stoletja je zagovarjal stališče, da ženske niso zmožne znanstvenega mišljenja, vendar pa jim je prirojen smisel za natančnost in previdnost, zaradi česar naj bi se dobro znašle v vlogi asistentk (Stolte-Heiskanen, 1991: 6). Družbeno veljavni spolni stereotipi so bili preneseni na področje znanstvenega delovanja, kjer so bile ženske kategorično obravnavane kot 'drugačne'¹⁷, manj sposobne in celo znanosti nevarne. Na to kažeta primera, vzeta iz naravoslovja na prelomu devetnajstega v dvajseto stoletje ter primer iz družboslovja.

Prvi je primer Marie Curie, ki je v sodelovanju s svojim soprogom Pierrom Curiem in raziskovalcem Henrijem Becquerelom odkrila kemijski element radij. Za to odkritje sta bila za Nobelovo nagrado nominirana Pierre in Henri, medtem ko Marie zaradi ideološkega stališča takratnega francoskega akademskega komiteja, da ženske niso sposobne ustvarjati znanstvenih spoznavanj, ni bila omenjena. Šele ko je Pierre Curie vložil pisno izjavo, da nagrado želi deliti z ženo, so bili leta 1903 nagrajeni vsi trije.¹⁸ Kljub temu Marie ni bila sprejeta v francosko znanstveno ustanovo. Po moževi smrti je bila povabljen na podelitev Nobelovih nagrad v Stockholm, kar je bilo s strani takratnega močno mačističnega znanstvenega vodstva v nasprotju z načelom o »ohranitvi dobrega imena institucije Nobelove nagrade in hkrati znanosti same« (v Rose 1994: 141, 142).

Drugi primer podobno kot prvi nakazuje problem prepoznavnosti ženskega prispevka k znanstveni paradigmi. Mileva Einstein, bolj znana kot soproga Alberta Einsteina, je k znanstvenim teorijam svojega moža prispevala pomemben delež. Reševala je matematične probleme in sodelovala z možem ter P. Habichem pri izdelavi naprave za merjenje električnega

¹⁷ Teoretični okvir feministične sociologije v sedemdesetih postavlja pod vprašanje kako je 'drugačnost' (angl. *Otherness*) konstruirana v odnosih moči. Razprave nakazujejo, da moški (spol) predstavlja normo, ženski pa drugačnost (de Beauvoir, v Gordon, 1991: 211).

¹⁸ Primer kaže na to, kako je bilo priznanje ženskam, če so že bile v znanstvenih vodah, v veliki meri odvisno od volje njihovih moških sorodnikov. Podobno se je dogajalo v literaturi, ko so ženske svoja dela objavljale pod moškim imenom ali psevdonomom (npr. George Eliot, ki je zaradi strahu, da njeno delo ne bi bilo resno obravnavano, uporabljala moški psevdonom).

toka. Naprava je bila kasneje zaščitena kot izum pod imenom Einstein-Habich, sodelovanje Mileve Einstein pa ni bilo očitno. Ob pregledu rokopisov, objavljenih leta 1905 v *Leipzig Annalen der Physik*, je bilo ugotovljeno, da sta dve od treh ključnih besedil zaključeni z Milevinim podpisom, ki pa sta bili iz izvirnih objav odstranjeni. Leta 1921 je Albert Einstein za to delo, ki velja za dosežek t.i. zlatega obdobja njegovega ustvarjanja in ki vključuje teorijo relativnosti, prejel Nobelovo nagrado.

Ženske kot ustvarjalke znanja niso bile zamolčane samo v naravoslovnih znanostih, temveč tudi v družboslovju. Na področju sociologije ni šlo samo za vprašanje avtorstva (kdo je kaj ustvaril), temveč predvsem za to, kaj in kako je bilo raziskano in odkrito. Pisateljica in filozofinja Harriet Martineau (1802-1876), je bila sodobnica A. Comtea in K. Marxa. Njen opus je ob konkretnih opisih družb zajemal zahteve, da bi moral družboslovec upoštevati vse vidike delovanja družbe in vse institucije. Znotraj tega bi moral vključiti in razumeti tudi življenje žensk ter v raziskovanje vključiti vprašanja zakonske zveze, otrok, domačega dela, rasnih odnosov itd. H. Martineau je napisala več kot petdeset knjig in veliko člankov, a je bila iz spomina družboslovnega utemeljevanja tako rekoč izbrisana (Jogan, 2005: 10).

Podoben je primer zgodnjih ustvarjalk v znameniti chicaški sociološki šoli, ki je bila v svetovnem okviru vodilna sociološka šola do sredine 30. let 20. stoletja. Sara Delamont navaja 14 sociologinj, ki so delovale na oddelku za sociologijo na univerzi v Chicagu (med 1892 in 1920), od katerih nobena ni bila priznana v zgodovini sociologije (ibid.).

Pri obeh primerih gre za duh časa, ki je bil tudi na področju družboslovnega intelektualnega ustvarjanja izrazito moškosrediščen in okrepljen z institucionalnimi varovali (ibid.).

4.2 Ženske v znanosti danes

Številčno so se razmerja med moškimi in ženskami od začetka aktivnega vključevanja žensk v znanost vidno spremenila. Ženske danes na vseh področjih javnega življenja zasedajo pomembne visoke položaje, čeprav še vedno očitno manj kot moški. V znanosti tako kultura delovanja ohranja nekatere sistemske in simbolne značilnosti, ki nastopajo v prid moškim ter otežujejo prodor in delovanje žensk. Problematično je predvsem pomanjkanje potrebne kritične

mase žensk, ki bi na odgovornih, pomembnih položajih spodbujala in podpirala študentke in znanstvene sodelavke (Stolte-Heiskanen, 2001: 6). Ena izmed glavnih ovir pri udeležanju ženskega potenciala v znanosti je še vedno obremenjenost žensk z družinskimi obveznostmi, splošna družbena pričakovanja glede *prave* ženske vloge ter podcenjevanje ženskih sposobnosti. Posledice tega so še danes vidne v nekaterih sistemskih značilnosti znanstvenega svetâ.

4.3 Horizontalna segregacija

Horizontalna segregacija pomeni kopičenje enega ali drugega spola znotraj posameznih področji znanosti ali institucionalnih sektorjev (Internet 1, str. 41). Že od začetka vstopanja žensk v znanost so se znanstvenice kopičile znotraj določenih področij, ki predstavljajo 'podaljšek' njihove 'naravne vloge'. Po podatkih *She figures* za leto 2003 so v državah članicah EU najbolj feminizirana znanstvena področja medicina, humanistika in družboslovje. Na področju matematike, računalniških in tehničnih znanosti je žensk opazno manj kot moških. Podatki poročila Evropske komisije kažejo, da je v izobraževalnih sektorjih zaposlenih čez 40 % žensk in manj kot 20 % moških (Internet 5).

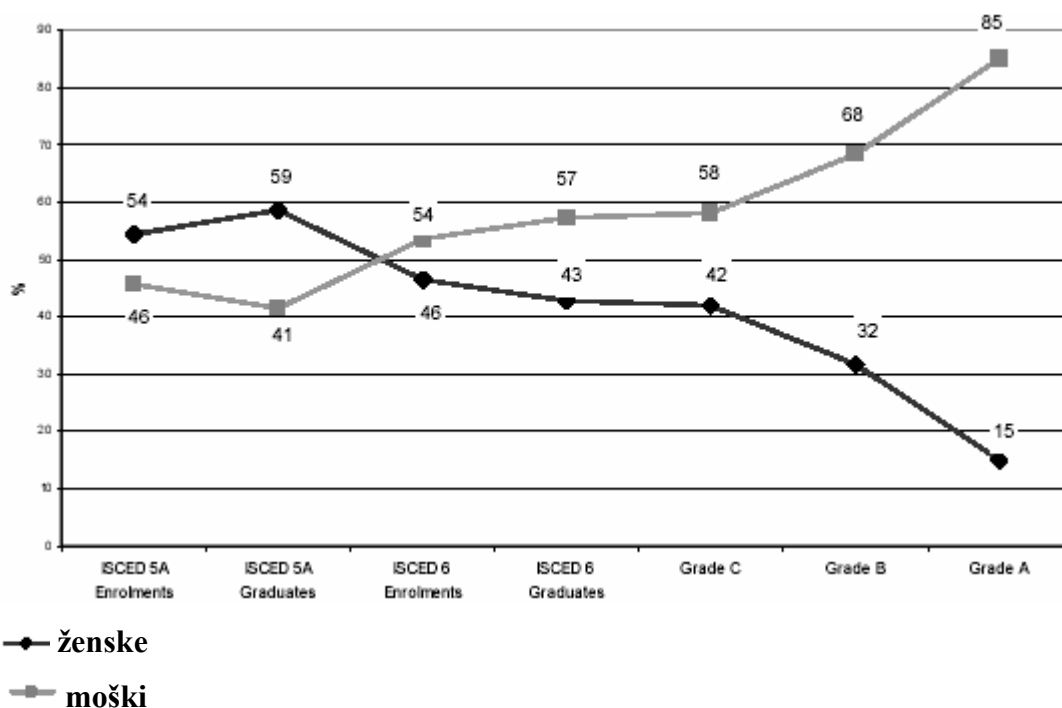
Kopičenje enega spola znotraj določenih področij je opazno že na ravni univerzitetnega študija. V študijskem letu 2004-2005 se je na primer na Pedagoško fakulteto Univerze v Ljubljani vpisalo 89 %, na Filozofsko fakulteto 80 %, na Fakulteto za družbene vede pa 71 % žensk. Opazno manj žensk (39 %) se je v istem študijskem letu vpisalo na Fakulteto za matematiko in fiziko. Na Fakulteto za strojništvo se je vpisalo 6 %, na Fakulteto za elektrotehniko pa 2 % žensk. Tem podatkom so podobni podatki iz prejšnjih desetletij, kar kaže na nepretrgano značilnost spolne strukture študentske populacije (Internet 6).

Razlog za horizontalno segregacijo je zakoreninjeno splošno prepričanje o neprimernosti nekaterih zahtevnejših znanstvenih področij za ženske. Ženskam se zaradi pripisane vloge (gospodinje, skrbnice, matere) pripisuje, da bodo glavnino svojega časa posvetile družini in vzgoji otrok in ne zahtevni znanstveni karieri, ki jo na primer zahteva poklic fizičarke ali katere druge stroke. Poklicna segregacija se začne že v zgodnjih fazah izobraževanja, predvsem v strokovnem usmerjanju dijakov in dijakinj na kasnejše izobraževalne programe.

4.4 Vertikalna segregacija

Statistični podatki kažejo, da število žensk upada z dvigovanjem po hierarhični lestvici zaposlitvenih statusov. Ta pojav je znan kot *vertikalna segregacija*. V začetni fazi, to je obdobje študija, je namreč žensk več kot moških¹⁹. Po dokončanem študiju se število moških in žensk počasi zbližuje. Po pridobitvi doktorskega naziva se stanje obrne; število žensk je manjše kot števila moških. Spodnji graf (**graf 4.1**), ki prikazuje relativne deleže žensk in moških v tipičnih stopnjah akademske kariere za leto 2003 v državah članicah Evropske unije, ima značilno obliko škarij. Podobno obliko bi zavzel grafični prikaz, ki kaže razmere v Sloveniji. Ženske so namreč v primerjavi z moškimi bolj aktivne v času študija, po pridobitvi doktorskega naziva pa je njihovo napredovanje po akademskih stopnjah izrazito šibkejše.

Graf: 4.1 Relativni deleži žensk in moških v tipičnih akademskih karierah (EU-2003)

Vir: Report from the commission of the council, the European parliament, the European economic and social committee and the committee of the regions - on equality between women and men, Commission of the European communities, 2006, str. 18.

¹⁹ Podatki za Slovenijo: Od vseh vpisanih na fakultete znotraj Univerze v Ljubljani je bilo v študijskem letu 2004-2005 59% žensk. (Internet 5)

Razmerja med spoloma na področju znanosti tako ostajajo neenaka in bolj naklonjena moškim, ki številčno prevladujejo predvsem na najvišjih položajih. Kljub porastu števila žensk z visoko izobrazbo je njihova udeležba na teh položajih še vedno nizka. To je razvidno iz spodnje tabele (**tabela 4.1**), ki prikazuje odstotne deleže žensk v Sloveniji in na Finskem in deleže evropskega povprečja (za vseh 22 držav, vključenih v izvirno tabelo) znotraj akademskega osebja. Deleži žensk so predstavljeni po akademskih stopnjah za različna področja znanosti za leto 2002. V tabeli so posebej označeni podatki, ki se nanašajo na prisotnost žensk v družboslovju in humanističnih vedah.

Tabela 4.1: Odstotni delež žensk po akademskih stopnjah in področjih znanosti v letu 2002 (Finska, Slovenija, evropsko povprečje) ²⁰

	Finska	Slovenija	evropsko povprečje
Stopnja A			
Humanistične vede	33,5	17,4	21,4
Družboslovje	26,3	12,8	15,3
Kmetijske znanosti	12,5	19,6	12,7
Strojništvo in tehnologija	6,7	2,5	5,1
Medicinske znanosti	23,3	19,3	14,7
Naravoslovne znanosti	8,9	4,8	10,6
Stopnja B			
Humanistične vede	51,6	21,1	38,7
Družboslovje	54,1	24	32,9
Kmetijske znanosti	55	25,9	25,3
Strojništvo in tehnologija	17,8	13,6	12,7
Medicinske znanosti	53,8	36,6	37,1
Naravoslovne znanosti	25,6	11,1	23
Stopnja C			
Humanistične vede	64,6	52,3	42,9
Družboslovje	58,8	41,1	44,5
Kmetijske znanosti	35,7	36,6	37,6
Strojništvo in tehnologija	30,8	18,6	21,8
Medicinske znanosti	67,1	46,4	45,8
Naravoslovne znanosti	30,1	17	33,4
Stopnja D			
Humanistične vede	54,5	/	50,1
Družboslovje	52,5	/	41,9
Kmetijske znanosti	47,9	/	40,4
Strojništvo in tehnologija	25,6	/	21,9
Medicinske znanosti	62,1	/	46,2

Vir: http://europa.eu.int/comm/research/sciencesociety/women/wssi/pdf/15_academicstaff_field-grade.pdf

(Internet 7)

²⁰ Obrazložitev stopenj:

A: Najvišji položaj, na katerem se razlikovalno delo upravlja znotraj institucije ali korporacijskega sistema (v večini držav stopnja A pomeni polno profesuro).

B: Naj bi vključevala vse raziskovalce na položajih, ki niso tako visoki kot stopnja A, vendar višji od novo kvalificiranih imetnikov doktorskega naziva.

C: Prvi položaj/mesto, ki je znotraj institucionalnega ali korporativnega sistema navadno dodeljen novo kvalificiranim imetnikom doktorskih nazivov.

D: Študentje podiplomskega študija, ki še nimajo doktorskega naziva, ki delujejo kot raziskovalci na položajih, ki ne zahtevajo doktorskega naziva.

http://europa.eu.int/comm/research/science-society/women/wssi/explanote_en.html

* Sistem stopenj ni mednarodno priznana klasifikacija; metodološka rešitev za primerjavo med državami je še v razvoju (Internet 7).

Deleži žensk so na vseh stopnjah in znotraj vseh področij večinoma večji na Finskem. Pri tem je treba upoštevati, da sistem stopenj ni mednarodno priznana klasifikacija, torej popolnoma veljavna primerjava med državama ni mogoča. Poleg vertikalne segregacije je v tabeli opazen učinek horizontalne segregacije, saj je žensk na vseh stopnjah znatno manj v naravoslovnih in tehničnih poklicih, kot npr. v družboslovju ali humanističnih vedah.

Neenakost med spoloma v znanosti je v nasprotju z znanstvenim etosom, ki zahteva normo univerzalizma (Stolte-Heiskanen, 1991:1). Poleg tega iz vidika družbe kot celote pomeni neučinkovito porabo družbenega vlaganja v visoko izurjene strokovnjake. V primeru žensk v znanosti gre za izgubo potenciala, za katerega lahko rečemo, da upada sorazmerno z naraščajočim stopnjevanjem po statusni lestvici. Majhna prisotnost žensk na najvišjih položajih znanstvene hierarhije je pokazatelj nezmožnosti raziskovalnih ustanov, da bi sledile spremembam v družbi, npr. porastu števila visoko izobraženih žensk (Brouns in Addis, 2004: 11).

4.5 Udeležba žensk v telesih odločanja

Pomemben podatek, ki priča o tem, kdo so v znanosti nosilci moči, je razmerje med moškimi in ženskami v telesih odločanja. Namreč, kot pravi V. Stolte-Heiskanen »nevidnost vodi v pomanjkanje znanstvene kredibilnosti, ki posledično pomeni omejenost v prepoznavanju« in še, da je »znotraj nagrajevalnega sistema znanosti eden izmed tradicionalnih kazalcev prepoznavnosti izvolitev ali povabilo na vpliven položaj ter vodstvo v institucionalni infrastrukturi znanstvene skupnosti« (Stolte-Heiskanen, 1991:47). Kot tak naj bi bil podatek o sodelovanju v znanstvenih odborih²¹ primeren kazalec stopnje prepoznavnosti.

Po podatkih Evropske komisije delež žensk v znanstvenih odborih v nobeni od evropskih držav (za katere so podatki dostopni) v letu 2001 oz. 2002 ni presegel polovice članstva, z izjemo Norveške (52 % v 2003). V znanstvenih odborih na Finskem je bilo leta 2002 po podatkih Evropske komisije 46,8 % članic (leta 2001 pa 45,6 %), kar pomeni, da je predstavništvo spolov v tej državi dokaj uravnoteženo. Enakomerna razporejenost spolov na mestih odločanja

²¹ Znanstveni odbor je po definiciji Evropske komisije določen kot: "Javno ali zasebno vodena ali financirana skupina izvoljenih ali imenovanih strokovnjakov, ki z razporejanjem sredstev in z upravljanjem sredstev znotraj znanstvenega raziskovanja izvršuje znanstveno politiko" (Internet 7).

je pomembno, saj pomeni rušenje t.i. steklenih stropov. Relativno visok delež je bil zabeležen še na Švedskem: 45,3 %. Najnižja deleža sta bila v Estoniji (4, 3 %) in na Poljskem (7, 7 %) (Internet 7). Slovenija ni bila vključena v ta vzorec.

Podatki za Slovenijo zajemajo članstvo v ekspertnih sistemih znotraj Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo. Med naloge ekspertnih sistemov (po opredelitvi MVZT) spadajo: oblikovanje strokovnih podlag za odločanje o projektih in programih ministrstva; izdelava strokovnih ocen v zvezi z izvajanjem programov in projektov; spremljanje stanja in razvoj znanosti in tehnologije v Republiki Sloveniji z vidika kakovosti in primerljivosti v svetu ter priprava pobud in predlogov za oblikovanje znanstvene in tehnološke politike (Internet 8). Glede na te naloge so ekspertni sistemi pomemben organ v slovenski znanstveni dejavnosti, torej je pomembna tudi spolna sestava članov znotraj njih.

Spodnja tabela (**tabela 4.2**) kaže, koliko žensk in koliko moških je bilo v Sloveniji od leta 1993 do leta 2000 vključenih v ekspertne sisteme. Izpostavljeni so podatki za družboslovne in humanistične vede, pri čemer je bilo že ugotovljeno, da sta tako humanistika kot družboslovje med najbolj feminiziranimi področji. Kljub temu so deleži žensk zelo nizki na vseh področjih.

Tabela 4.2: Sestava ekspertnih sistemov po spolu, v obdobju od 1993 do 2000

		Družboslovje	Hum. vede	Naravoslovno-matem. vede	Tehniške vede	Medicinske vede	Biotehniške vede
1993	m	10	10	10	18	9	10
	ž	1	2	1	1	2	1
1994	m	10	10	10	17	9	11
	ž	1	2	1	1	2	0
1995	m	11	10	11	18	8	11
	ž	1	2	1	1	2	0
1996	m	11	10	12	19	8	11
	ž	1	2	1	1	1	0
1997	m	12	9	12	20	9	11
	ž	0	3	2	2	1	0
1998	m	10	9	9	20	10	7
	ž	1	3	1	2	1	0
1999	m	10	9	9	21	10	7
	ž	1	3	1	2	1	1
2000	m	9	13	11	22	9	7
	ž	4	3	1	2	3	1

Vir: Ministrstvo za znanost in tehnologijo (sekundarni vir)

4.6 Vratarski učinki

Položaj žensk naj bi bil pri vstopanju v telesa odločanja dvojno obremenjen. Namreč, že v izhodišču je problem v slabši številčni zastopanosti žensk v znanosti. Poleg tega je ženskam otežena dostopnost do mest odločanja, kar je posledica tradicionalnih neformalnih mrež, ki temeljijo na moško-središčnih principih (*She figures*, 2003: 74) Predvsem zadnji dejavnik ponazarja t.i. vratarski učinek. Pri slednjem gre za neformalne mreže, ki temeljijo na moškosrediščnih načelih in se med drugim izražajo v prevladi moških v telesih izbiranja, ocenjevanja in napredovanja. Prispevajo k spolni pristranskosti, saj delujejo kot vratarji, ki spuščajo v znanost ('moško trdnjavo') tiste, ki ustrezajo prevladujočim načelom. V kontekstu spolne pristranskosti je to eden izmed osnovnih problemov znanstvenih krogov (Brouns in Addis, 2004: 16).

Drugi dejavnik vratarskega učinka, ki prav tako izvira iz številčne prevlade moških in njihovih tradicionalnih neformalnih mrež, se kaže v tem, da moški v svojih znanstvenih delih bolj pogosto citirajo moške, kot kažejo izsledki raziskav (Brouns in Addis, 2004: 18). Posledično imajo ženske ponovno manj možnosti, da bi bilo njihovo delo prepoznano in se morajo pri delu za priznanje sposobnosti bolj izkazati, kot njihovi moški kolegi. Pri t.i. Matilda efektu²² naj bi se zaradi kulture tradicionalnega znanstvenega delovanja dogajalo, da so dosežki raziskovalk podcenjeni ali celo pripisani moškim raziskovalcem (Roissiter in Stamhuis v Brouns in Addis, 2004: 19).

4.7 Ostanke moškosrediščnega reda

Vidne ostanke moškosrediščnega reda (odkrita diskriminacija, popolna institucionalna zaprtost itd.) je v veliki meri odpravila uradna politika s spodbujanjem enakosti med spoloma. Kljub temu, da je bila akcija proti spolni diskriminaciji relativno uspešna (porast števila žensk na večini javnih položajev), prikrite oblike diskriminacije še vedno obstajajo. Organizacijsko

²² Primer Matilda efekta je dogodek iz resničnega življenja, ko je znanstvenica s področja kemije na enem izmed slovenskih inštitutov pripravila razstavo aktualnega znanstvenega področja. Na otvoritvi razstave so ji moški kolegi s pojasnilom, da »potrebujemo lepo gospo«, dodelili nalogo držanja blazine za škarje za simbolično rezanje traku (ustni vir, 2006).

kulturo, za katero je značilna številčna premoč moških in nesorazmerno razporejena sistemska in simbolna moč med spoloma, ženske v znanstvenih in drugih delovnih organizacijah pogosto doživljajo kot neprijazno (t.i. hladna klima). Težji institucionalni dostop, napredovanje na karierni poti ter v splošnem težje okoliščine vstopanja in delovanja v znanstvenem okolju, delujejo kot prikriti mehanizmi diskriminacije (Jogan, 2004: 2). Ta je posledica prevladujoče kulture, ki temelji na delitvi dela po spolu in v kateri je pogosto navzoč model ženske vloge, po katerem se materinstvo in zaposlitev izključujeta.

4.8 Ženske med delom doma in kariero

Odgovor na emancipativne zahteve žensk od začetka ženskih gibanj do začetka 20. stoletja je bil poudarjanje njihove naravne vloge. Ideje o emancipaciji žensk so bile označene kot nemoralne in nevarne za družbo (Jogan, 2001: 64), oz. za reprodukcijo le-te. Ko se je ženskam od začetka 20. stoletja do začetka II. svetovne vojne priznala pravica do šolanja in ko so se borile za enakopravno politično delovanje, so se nosilci moči naslanjali na sociološke razlage, ki so težile k razvrednotenju javne in poudarjanju zasebne vloge žensk. Eden najpomembnejših medvojnih slovenskih sociologov katoliške smeri, A. Gosar, je zagovarjal stališče, po katerem ženska ne more opravljati dveh nalog hkrati, saj pri tem gotovo ena trpi. Zaradi tega naj bi se morala ženska odločiti med materinstvom in poklicem (Jogan 2001: 14).

Kot ugotavlja M. Jogan (2001: 91), je vstopanje žensk v izobraževanje in zaposlovanje potekalo po seštevalnem principu, kjer je večina žensk ob vstopu morala upoštevati 'primarno vlogo', torej delo doma. Spodbude in dejavnost levo usmerjenih žensk so postopoma ustvarjale ugodnejše pogoje za povezovanje družinskih in delovnih obveznosti zaposlenih žensk²³ (Jogan, 2001: 64). Pri tem je bilo ključno sprejemanje načela enakosti in institucionalno spreminjanje.

Zavzemanje za uveljavitev principa enakih možnosti spolov na vseh področjih delovanja družbe (vključno s prerazporeditvijo družinskega in poklicnega dela in odgovornosti med moškimi in žensko) je eden izmed vodilnih ciljev Evropske unije. Kljub temu se ženske, ki so

²³ V slovenski družbi je do tega prišlo s prehodom v socialistično ureditev ter s formalno pravno izenačitvijo obeh spolov po II. Svetovni vojni (Jogan, 2001: 65).

zaposlene zunaj doma, še vedno soočajo s preobremenjenostjo. Vstopanju žensk v javnost ne sledi sorazmerno vstopanje moških v družinsko dejavnost (Jogan, 2001: 185). Torej so zaposlene ženske še vedno bolj obremenjene z nujnimi (eksistencialnimi) deli kot moški. O tem priča podatek, da se je v Sloveniji za razdelitev dopusta za nego otroka v devetdesetih letih 20. stoletja odločilo manj kot 1 % moških, kljub temu, da je ta predlog možno uresničevati že od leta 1976. Tudi v tem tematskem sklopu je velik del problema možno pripisati še vedno živemu stereotipu, da je edina prava skrbnica za otroke mati. V zvezi s tem se spodbuja *novo očetovstvo*, ki je opredeljeno kot » celota tistih vlog (ali delovanj), s katerimi se moški kot oče neposredno vključuje v vsa dela (od gospodinjskega, vzgojnega, emocionalnega), ki so nujna sestavina družinskega življenja« (Jogan, 2001: 183-184). Pri spodbujanju novega očetovstva je pomembna zlasti primerna institucionalna urejenost²⁴, ki podpira oblikovanje androgine kulture (ibid).

²⁴ Na Švedskem na primer od leta 1995 velja zakonska obveza enomesečnega očetovskega dopusta z 90 % nadomestilom plače (Jogan, 2001: 192).

4.8.1 Družinsko delo in znanstvena kariera

Materialna in moralna nadobremenjenost žensk (Jogan, 2001: 66) je značilnost, zaradi katere so zlasti ženske v znanosti in raziskovanju v slabšem položaju kot moški. Z vidika znanstvenega upravljanja večja obremenjenost žensk pomeni, da so zato manj privlačna delovna sila kot moški, ki imajo relativno manj tovrstnih družbeno pričakovanih dolžnosti, torej dela doma. Moški znanstveniki naj bi tako imeli s t.i. »bogatom časom« (iz ang. *rich time*) prednost pred »revnim časom« (iz ang. *poor time*) znanstvenic, ki poleg kariere opravljajo družinske dolžnosti, kot sta gospodinjstvo in večji del vzgoje otrok (po Brouns in Addis, 2004: 19). Drugi problem, s katerim se znanstvenice soočajo v istem tematskem sklopu, je konflikt med biološko, družinsko in raziskovalno uro (Stolte-Heiskanen, 1991: 7). Namreč, prekinitve karierni poti, za katere se ženske odločajo zaradi poroda in porodniškega dopusta, lahko usodno vplivajo na potek karierni poti, hkrati pa so nedobrodošle s strani delodajalcev.²⁵ Ob tem tveganju namreč delodajalci raje dodelijo delovno mesto moškemu kot ženski²⁶. Gre za konflikt med interesi delovne organizacije, ki stremi k optimalnem izkoristku delovne sile in osnovnimi pravicami žensk, ki so v procesu zaposlovanja diskriminirane. V retoriki delodajalcev bi bilo torej treba omogočiti pogoje, v katerih sta oba spola lahko izkoriščena maksimalno.

Eden izmed razlogov za manjšo udeležbo žensk na visokih položajih v znanosti je torej ta, da se ženske zadovoljijo z nižjim statusom oz. prekinejo z napredovanjem po poklicni hierarhični lestvici, ko se odločajo med družinskim delom in kariero. Pri tem pa je treba upoštevati, da sprejemanje družbene nemoči žensk pri ženskah samih in njihova udomačitev ter delovanje v krogu družine kot posledica (nevidne) družbene prisile, omogoča nemoteno ohranjanje neenakomerne razporeditve družbene moči v celotni družbi (Jogan, 2001: 63).

²⁵ Ženske v evropskem prostoru se vedno kasneje odločajo za družino. Povprečna starost pri rojstvu prvega otroka se po podatkih EU za obdobje med 1999 in 2003 zvišuje v vseh državah z razpoložljivimi podatki (22).

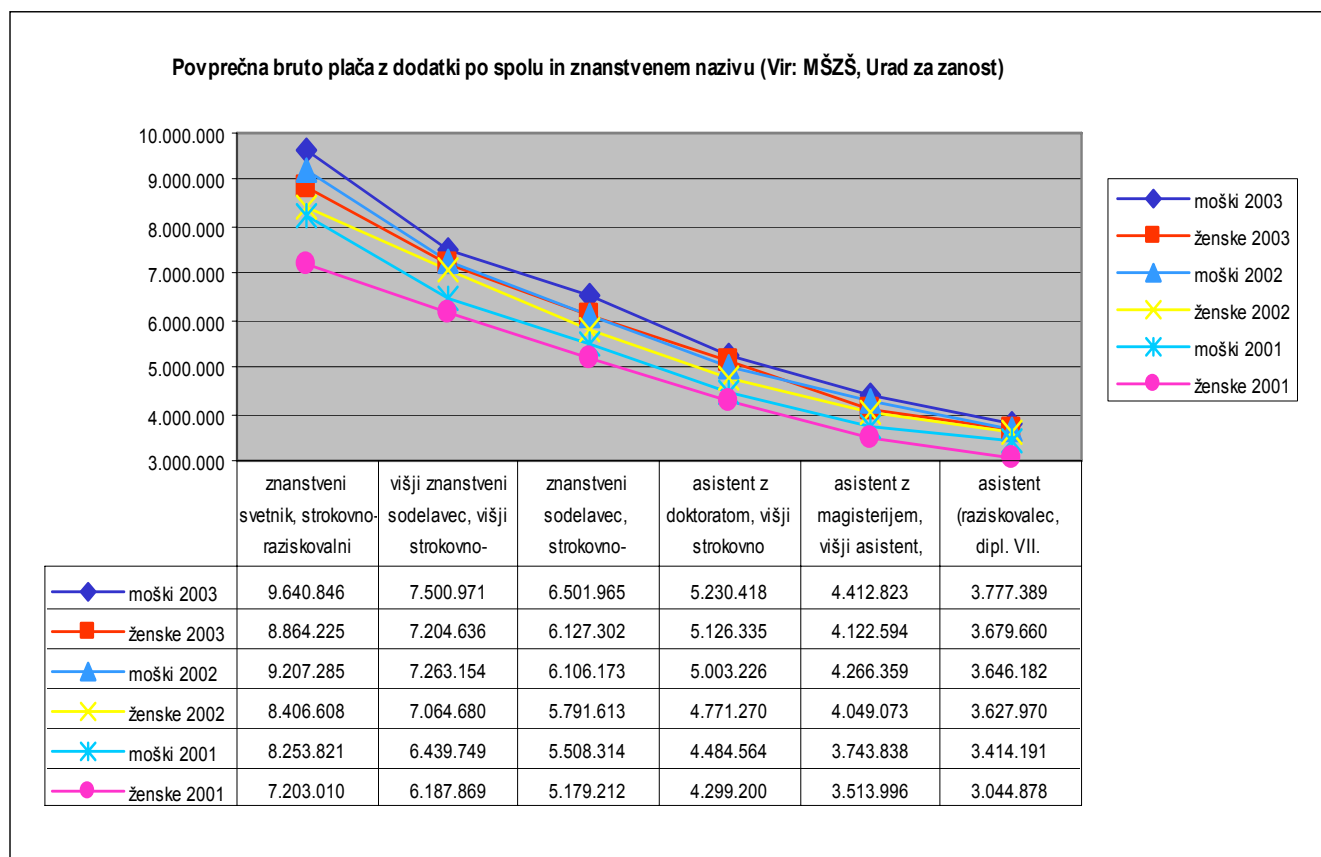
²⁶ Primer diskriminacije v tem tematskem sklopu je vprašanje glede planiranja družine, ki ga ženskam postavijo pri razgovoru za službo.

4.9 Plačna vrzel

V splošnem je na trgu delovne sile v državah Evropske unije možno ugotoviti razkol med povprečnimi plačami moških in žensk. Po ocenah, navedenih v najnovejšem poročilu Evropske komisije (2006), naj bi bila plačna vrzel med spoloma v letu 2004 v povprečju 15 %. Eden izmed razlogov za to je koncentracija žensk v poklicih nižje plačilne stopnje in vpliv prevladovanja žensk med zaposlenimi za krajši delovni čas. Po podatkih Evropske unije je za krajši delovni čas zaposlenih 32 % žensk in manj kot 20 % moških (Internet 5, str. 11).

Iz grafa na naslednji strani (**graf 4.2**) in priložene tabele, ki prikazujeta povprečno bruto plačo z dodatki za ženske in moške za leta 2001, 2002 in 2003, je razvidna razlika v plačah med spoloma²⁷ v Sloveniji. Podatki kažejo, da kljub splošnemu višanju plač plačna vrzel med spoloma obstaja in je očitna predvsem v skupini z najvišjimi znanstvenimi nazivi.

²⁷ Leta 2001 je bila plačna vrzel med spoloma v Sloveniji 11% (kar je sicer najmanj od držav, vključenih v Enwise, največja vrzel za to leto je na Češkem - 26%) (Internet 10, str. 30).

Graf 4.2: Povprečna bruto plača z dodatki po spolu in znanstvenem nazivu²⁸

Vir: http://www.mvzt.gov.si/fileadmin/mvzt.gov.si/pageuploads/doc/dokumenti_znanost/list2.xls (Internet 9)

²⁸ Polna razlaga znanstvenih nazivov v tabeli: (1.) znanstveni svetnik, strokovno - raziskovalni svetnik, razvojni svetnik, redni profesor – znanstveni svetnik, raziskovalno razvojni svetnik, samostojni razvojni sodelavec – specialist v humanistiki, (2.) višji znanstveni sodelavec, višji strokovno – raziskovalni sodelavec, višji razvojni sodelavec, izredni profesor – višji znanstveni sodelavec, višji raziskovalno – razvojni sodelavec, samostojni strokovno sodelavec v humanistiki, (3.) znanstveni sodelavec, strokovno – raziskovalni sodelavec, razvojni sodelavec, docent – znanstveno sodelavec, raziskovalno – razvojni sodelavec, strokovni sodelavec v humanistiki, (4.) asistent z doktoratom, višji strokovno – raziskovalni asistent, samostojni razvijalec, višji raziskovalno – razvojni asistent, (5.) asistent z magisterijem, višji asistent, višji razvijalec, asistent – specialist, (6.) asistent (raziskovalec, dipl. VII. Stopnje), asistent, razvijalec.

5 POMEN IZOBRAŽEVANJA PRI URESNIČEVANJU NAČELA ENAKOSTI V ZNANOSTI

Pri uvajanju načela enakih možnosti v znanosti ter v družbi na splošno ima pomembno vlogo izobraževanje. Poleg primarne in sekundarne socializacije izobraževalne institucije namreč prispevajo k družbenemu ustroju seksualnosti in spolov, ki je odgovoren za dodeljevanje družbenih vlog moškim in ženskam (Harding, 1986: 89). Šole z načinom delovanja vplivajo na oblikovanje osebnostne identitete in na sprejemanje vzorcev delovanja ter s tem na bodoče kariere posameznikov in posameznic (Gordon, 1991: 121)²⁹.

Za odpravljanje stereotipov, ki še vedno pogosto temeljijo na prepričanju o primernosti določenih področjih za ženske in drugih za moške, je zlasti pomembno izobraževanje na univerzitetni (oz. visokošolski) ravni. Izobraževanje na tej ravni je namreč neposredno povezano s področjem znanstvenega in strokovnega delovanja. Univerza ima tako ključno vlogo pri uresničevanju principa enakih možnosti za oba spola v znanstvenem delovanju in pri produkciji znanstvenih idej. »V okviru svoje avtonomije bi univerze in znanstvene organizacije lahko sprejele ukrepe, ki bi vsaj na načelni ravni zmanjšale možnosti za neenakopravnosti, kar bi že formalno zavezovalo k večji budnosti do spoštovanja enakopravnosti spolov, ne da bi se s tem kršilo ali ogrožalo normo univerzalnosti« (Kirn; 2000: 220).

Glede na očitno horizontalno spolno segregacijo, ki je v splošnem značilna za znanost, je treba poleg vloge univerze osvetliti vlogo študijskega oz. poklicnega usmerjanja. Ta ima na vseh ravneh izobraževanja vpliv na tvorbo poklicnih usmeritev. Seksistično formalno in neformalno usmerjanje na posamezna področja pa še vedno pogosto odvrča ženske od poklicev, ki veljajo za tipično moške³⁰. Pri pa tem je treba navesti, da ima opisano svetovanje in usmerjanje vpliv tudi na umeščanje moških na trg delovne sile, ki prav tako pogosto temelji na družbenih pričakovanjih in na ta način lahko deluje kot prikrit mehanizem prisile.

²⁹ Poleg vidnega učnega načrta je pri raziskovanju vloge izobraževanja treba upoštevati tudi 'skriti učni načrt', ki v šolah in v univerzah posreduje tudi seksistična znanja, kar je očitno pri obravnavi šolskih učbenikov »Mednarodna primerjalna raziskava beril prvega razreda osnovne šole (Tripkovič, 1992) kaže, da konec osemdesetih let 20. stoletja slovensko berilo prikazuje moške in ženske tako, kot bi to počel učbenik pred sto in več leti.« (Jogan, 2001: 59)

³⁰ Primer za to je pričanje diplomirane fizičarke, ki so ji v gimnaziji odsvetovali študij fizike z razlago, da ta študij »za punčke ni primeren« (ustni vir, 2006).

Univerza kot temelj za kasnejše znanstveno in strokovno delovanje oz. kot nosilka uvajanja bodočih znanstvenikov/ic in strokovnjakinj/ov, nosi pomemben del odgovornosti za nastajanje enakopravnega oz. k enakosti usmerjenega znanstvenega okolja. Dimenzija spola na univerzitetni ravni je pomembna tudi v naravoslovnih in tehničnih znanostih in strokah, čeprav se spol kot tema neposredno ne ujema z naravo predmeta raziskovanja. V splošnem imajo naravoslovne in tehnične znanosti hegemonski položaj »prave« znanosti *visa-a-vie* družboslovju (Brouns in Addis, 2004: 11), kar je tudi razlog, da so ta področja ženskam manj dostopna.

Vloga univerzitetnega izobraževanja na področju naravoslovnih in tehničnih znanosti je pomembna predvsem pri spodbujanju študentk. Gre za dvigovanje zavesti in občutljivosti za spolno neenake možnosti. Postavljanje načela enakosti med spoloma v znanosti na vidno mesto ter usposabljanje profesorjev/profesorice omogoča večjo budnost moških in žensk glede spolne neenakosti v znanosti in raziskovanju. Z zmanjševanjem predsodkov o ženskih znanstvenicah se ustvarja boljša podlaga za vzpostavitev mešanih neformalnih mrež in s tem odpiranje intelektualnega in ustvarjalnega znanstvenega prostora, ki pogosto zajame tudi področja raziskovanja, pomembna za življenje žensk. Pri usposabljanju za delovanje na znanstvenem področju so pomembne zlasti znanstvene vzornice.

Vnašanje dimenzije spola v družboslovje in humanistiko, kjer je predmet preučevanja neposredno vpet v delovanje človeka in družbe, je pomembno predvsem z vidika ustvarjanja neseksističnih interpretacij in znanj, ki se preko izobraževanja razširjajo in sooblikujejo družbo.

Treba se je vprašati, ali so izobraževalne vsebine na področju družboslovja spolno nepristranske oz. ali morda ne ustvarjajo in reproducirajo pristranskih vzorcev mišljenja³¹. Prvi korak pri odpravljanju seksizma v praktičnem življenju je namreč povezan z ustvarjanjem neseksističnega, nepristranskega znanja in razširjanjem le-tega (Jogan, 2001: 115). Pri tem gre za: vzpostavljanje razprav, ki vključujejo dimenzijo spola pri osvetljevanju družbenih, zgodovinskih in kulturnih posebnosti ter za spodbujanje kritičnih načinov mišljenja z vidika spolne neenakosti. Vnašanje dimenzije spola v univerzitetno družboslovno in humanistično izobraževanje spodbuja možnosti kritičnih presoj družbeno kulturno konstruiranih spolnih vlog.

³¹ S pristranskostmi znanstvenih idej, ki nastajajo zunaj družboslovja in humanistike, se v tej diplomski nalogi ne ukvarjam, čeprav se zavedam, da je to pomemben vidik.

Poleg tega uvajanje ženskih vidikov in zanimanj omogoča večjo prepoznavnost žensk kot ustvarjalk idej. Spol znotraj družboslovja je torej pomemben za spodbujanje vzorca žensk kot raziskovalk in spolne neenakosti kot teme (Delamont 2003: 85).

Vključevanje ženskih vidikov (kot enakovrednih vodilnim družboslovnim tokovom) v vsa področja raziskovanja povečuje veljavnost in objektivnost raziskovalnih vidikov. Večjo objektivnost se v znanstveni skupnosti namreč dosega z vključevanjem značilnih družbenih skupin, kar zagotavlja širši spekter kritičnih vidikov in tako kvalitetnejšo znanstveno razpravo (Logino v Eichler, 1997: 17), oz. s preseganjem redukcionizma (Jogan, 2003: 3). Spoznanja t.i. ženskih študij oziroma študij spolov, ki so se krepila zlasti od šestdesetih let 20. stoletja naprej, so že bistveno prispevala k širjenju intelektualnega prostora, ob tem pa se postopno vzpostavljajo razmere, v katerih bodo ženske lahko delovale enakopravno z moškimi.

Pomemben prispevek k reprodukciji neseksističnih idej in k ustvarjanju podlage za spolno enakopravnejšo družbo ima obravnavanje aktualnih razmer, povezanih s problematiko spolov. Ta razkriva prikriti mehanizme diskriminacije, kjer je ta še vedno prisotna kot ostanek oz. sestavina moškosrediščnega reda. Ne glede na področje znanosti ali stroke se na ravni delovne kulture z vključevanjem dimenzije spola na univerzitetno raven doseže, da ženske in moški prepoznajo seksistično ter diskriminatorno obnašanje na delovnem mestu ter da s tem vnašajo dimenzijo spola v delovno organizacijo in njeno delovanje (Internet 11).

5.1 Vnašanje dimenzije spola v univerzitetno izobraževanje

Vnašanje dimenzije spola na univerze je na evropskem prostoru potekalo po dveh ključnih modelih. Pri integracijskem modelu gre za vključevanje dimenzije v različne temeljne družboslovne predmete (npr. sociologijo). Pri drugem modelu pa gre za uvajanje samostojnih področij raziskovanja spolov in spolne neenakosti. Vključevanje dimenzije spola na posamezne evropske univerze ni potekalo enako. Na nekaterih univerzah se je vključevanje začelo s prvim modelom, na nekaterih pa z drugim.

Vključevanje ženskih vprašanj oz. tem o spolih v študijske programe kot rekrutacija za bodoče znanstvenice in znanstvenike (ter strokovnjake in strokovnjakinje) je trend, ki ga spodbuja tudi

Evropska unija. Ključne ovire v razvijanju večje občutljivosti za vprašanja spolov na akademski ravni (postopoma tudi zunaj družboslovnih in humanističnih disciplin) so finančne narave. Eden izmed razlogov za to je pomanjkanje žensk med ocenjevalci projektov. Več podpore je pričakovati s strani Sveta Evrope in EU (Jogan, 2001: 121).

Vprašanje je ali je vnašanje dimenzije spola v univerzitetno (družboslovno in humanistično) izobraževanje ustvarilo dovolj trdno podlago za usmerjanje raziskovalnega interesa na različna področja življenja z vidika žensk in ali je postala razsežnost spola sestavina obče teoretične razlage (Jogan, 1990: 62). Odgovoru na to vprašanje se bomo približali z analizo stanja na Univerzi v Ljubljani in Univerzi v Turku na Finskem. Preden bo opisan postopek in ugotovitve raziskave, bodo na kratko predstavljene glavne značilnosti zgodovinskega razvoja finske in slovenske družbe, ki so vplivale na obstoječa razmerja med spoloma v teh državah, tudi na področju znanosti.

6 STANJE V SLOVENIJI

6.1 Spreminjanje položaja žensk

Splošna značilnost položaja žensk na Slovenskem od začetka 20. stoletja oziroma do konca II. svetovne vojne je bila izključevanje iz političnega³² in znanstvenega delovanja. Družbeno klimo in način njenega delovanja je v veliki meri nadzorovala institucija cerkve, ki je razpolagala s sredstvi usmerjanja in vzdrževanja družbenega reda na vseh ravneh družbe. Na to nakazuje tudi visok delež učiteljev verouka na ljudskih šolah na Slovenskem, ki je bil na začetku 20. stoletja 49 % (Divjak po Jogan, 2001: 8). Kljub poskusom zmanjšanja vpliva cerkve z liberalnimi načeli nekaterih političnih organizacij tistega časa, je ta uspešno ohranjala mesto regulatorja družbe. Poudarjala je predvsem androarhalne prvine delitve družbenega delovanja, ki so se kot odgovor na poskuse odpravljanja izključno družinske vloge žensk krepile (Jogan, 2001: 8-12).

Ženske so preko postopnega zavzemanja (zlasti med obema vojnoma) leta 1942 dobile volilno pravico na osvobojenem ozemlju; 1943 so vstopile v najvišje zakonodajno telo (SNOS); leta 1946 pa je volilna pravica postala ustavno potrjena (Jogan, 2001: 238). Leta 1946 je bilo na Slovenskem uradno uveljavljeno načelo enakega plačila za enako delo. Po II. svetovni vojni so bili s prehodom v socialistično ureditev (oz. samoupravni socializem od 1950 do konca osemdesetih let 20. stoletja) ter s formalno pravno izenačitvijo obeh spolov v Ustavi Federativne ljudske republike Jugoslavije, (Jogan, 2001: 65) postavljeni pravni temelji za odpravo spolne diskriminacije.

Žensko vprašanje je bilo s strani takratne Komunistične partije razumljeno kot del splošnega razrednega vprašanja; ni pa bilo to prednostno vprašanje in tudi ne stalna tema obravnave (Jogan, 2001: 368). Tako so ženske teme prodirale na področje splošne politike predvsem od sredine 70. let naprej. Pomembno vlogo pri uresničevanju idej o ženski emancipaciji³³ je imela

³² Ženske na Slovenskem so se začele politično organizirati v sedemdesetih letih 19. stoletja. Do leta 1911 je bila popolna izključenost žensk iz političnega in strankarskega delovanja v Avstro-Ogrski zakonsko določena. (Jogan, 2001: 238).

³³ Zahteve po emancipaciji so bile v radikalnem ženskem gibanju na Slovenskem postavljene že v 20. letih 20. stoletja (Jogan, 2004a: 368).

Socialistična zveza delovnega ljudstva.³⁴ Delovanje SZDL, ki se je strateško ravnalo (tudi) po priporočilih Organizacije združenih narodov, je bilo usmerjeno v institucionalno zagotavljanje boljših pogojev žensk in moških pri povezovanju družinskega in plačanega dela ter v spodbujanje samostojnosti žensk v reproduktivnem obnašanju.³⁵ Ti ukrepi so imeli pozitiven učinek na zmanjšanje plačne vrzeli med spoloma³⁶, na udeležbo žensk v plačanem delu, na gradnjo podporne infrastrukture (vrtci, domovi za ostarele) ter na podaljševanje porodniškega dopusta in dopusta za nego otrok³⁷ (Jogan, 2004: 370).

Tranzicija iz socialistične v kapitalistično tržno demokratično družbo v devetdesetih letih je omajala nekatere pravice, ki so jih ženske pridobile v socializmu³⁸. V številnih družbeno-političnih potezah postsocialističnih družb (vključeno s Slovenijo) se je izražala težnja po ponovnem udomačevanju žensk, ki je bila na nekaterih točkah povezana s težnjami po rekatolizaciji družbe. V času priprave Ustave RS (1991) so na primer številni mediji spodbujali odpravo pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok, ki je bila z ustavo določena leta 1974.³⁹ (Jogan, 2001: 212) Eden izmed poskusov ponovnega udomačevanja žensk so bili predlogi za podaljšanje porodniškega dopusta na dve oz. tri leta v sredini devetdesetih let prejšnjega stoletja (Jogan, 2004a: 373). Ne glede na to, da so tradicionalne vzorce v večini zamenjali novi, se v slovenski družbi kažejo tendence po ohranjanju tradicionalne družine. Primer za to je večinsko negativen odziv slovenske javnosti na referendumsko vprašanje o oploditvi samskih žensk leta 2001.

³⁴ Nekatere ženske organizacije, ki so delovale v povojnem času na Slovenskem, so: AFŽ - Antifašistična fronta žensk (1942-1953; ustanovljena v okviru Osvobodilne fronte), Zveza ženskih društev (kasneje preimenovana v Konferenca za družbeno aktivnost žensk)

³⁵ Vsebinsko so bili te normativne usmeritve podobne t.i. gender mainstreaming politiki v EU, kot poudarja M. Jogan (2004).

³⁶ Za primerjavo: v Franciji so z zakonom uveljavili načelo enakega plačila za delo leta 1972/73.

³⁷ Podaljševanje porodniškega dopusta in dopusta za nego otrok: po vojni 84 dni, 60. leta 105 oz. 135 dni, leta 1975 8 mesecev, leta 1986 1 leto. Leta 1974 je bila z zakonom določena pravica do svobodne izbire rojevanja otrok.

³⁸ Delež žensk se je od zadnjih volitev v socialistični sistem (leta 1986) zmanjšal s 24 % na 11,25 %. V državnem zboru je bilo po volitvah leta 1992 13,3 % žensk, po volitvah 1996 pa 7,8%, kar je bilo takrat izrazito pod evropskim povprečjem. Delež žensk se je po volitvah 2000 ponovno dvignil na 13,3 %. V Državnem zboru je od zadnjih volitev 2004 12 (15,4 %) poslank in 78 poslancev (spletna stran državnega zbora RS).

³⁹ Na Poljskem so leta 1994 splav z zakonom celo zares prepovedali.

Pravna podlaga za uresničevanje enakosti med spoloma v Sloveniji se ustvarja in nadgrajuje z novejšo zakonodajo. Primer za to je leta 2002 sprejet *Zakon o enakih možnostih žensk in moških*, ki je krovni zakon za slovenski pravni red v zvezi z izboljšanjem položaja žensk na vseh področjih. Leta 2004 je bila z *Zakonom o uresničevanju načela enakega obravnavanja* utrjena pravna podlaga za zagotavljanje enakega obravnavanja oseb na vseh področjih družbenega življenja, ne glede na osebne okoliščine (vključno s spolom) (Internet 12).

Urejanje položaja žensk na Slovenskem, z začetki v času socialistične ureditve, je relativno uspešno zastavilo temelje za razvoj enakopravne družbe. Kljub temu, da so se v času tranzicije okrepila zavzemanje za tradicionalno družbeno ureditev, je Slovenija za razliko od nekaterih drugih držav bivšega 'vzhodnega bloka' obdržala temeljne ustavne pravice žensk. Politika enakosti med spoloma se razvija, pri čemer ima pomembno vlogo članstvo Slovenije v Evropski uniji.

6.2 Ženske v univerzitetnem izobraževanju

Konec 19. stoletja so se na evropskem prostoru vedno bolj začele pojavljati zahteve žensk po vstopu na univerzo. Ruskim študentkam je vlada prepovedala študij v Zürichu, zato so zahtevo za dovolitev študija naslovile na rektorja graške univerze. Leta 1873 je na zahtevo odgovoril senat dunajske univerze z izrazito seksističnimi utemeljitvami, ki so izražale močan odpor do udejstvovanja žensk na ključnih družbenih položajih. Ena izmed izjav, ki kaže na težnjo po ohranitvi moškosrediščnega reda znotraj univerze in družbe je, da družba nima potrebe po tem, »da bi sprejemala ženske kot duhovnike, sodnike, odvetnike, zdravnike, učitelje, vojskovodje in vojake, to pomeni, dokler je težišče vodenja družbenega reda še na moškem spolu, tudi ni nikakršne nuje da bi ženskam priznali prostor na univerzi, ki bi ga kasneje bilo nemogoče omejiti« (Heindl v Jogan, 2001: 85).

V času Avstro-Ogrske monarhije so se Slovenci izobraževali na dunajski univerzi (ustanovljeni leta 1365) ter na Univerzi v Gradcu (ustanovljeni leta 1585). Leta 1890 je bila avstrijski poslanski zbornici predložena prva peticija za vstop žensk na univerzo, za katero je glavna spodbuda prišla s strani ženskega izobraževalnega društva Minerva iz Prage (Jogan, 2001: 85).

Ženskam je bil študij delno dovoljen leta 1897. V zimski semester študijskega leta 1897/1898 so se smele kot redne slušateljice vpisati na Filozofsko fakulteto, leta 1900 pa na Medicinsko fakulteto. Ženskam je bil dovoljen vstop na pravno fakulteto šele po razpadu monarhije, leta 1919 (Jogan; 2001: 85). Na univerzi v Gradcu je prva Slovenka doktorirala leta 1906.

Prva slovenska univerza je bila ustanovljena v Ljubljani leta 1919. Znotraj nje je obranila doktorat prva ženska leta 1920 (Andolšek-Jeras, 2003: 4). Delež študentk se je postopoma zviševal. Od leta 1919/20 do obdobja pred II. svetovno vojno (1938/39) se je delež s 3 % dvignil na 19 %. Zlasti se je število žensk na univerzah povečalo po II. svetovni vojni. Od leta 1945/46 do leta 1980/81 se je delež dvignil z 31,2 % na 53,9 %. Dva očitna porasta števila žensk sta bila v prvi polovici šestdesetih let ter v drugi polovici 70. let. Od leta 1985 naprej je delež žensk na dodiplomskem študiju višji od deleža moških (Jogan, 2001: 238).

V Sloveniji je bilo 1985. leta 58,8 % diplom podeljenih ženskam. Delež žensk z dokončanim magisterijem je bil po podatkih za leto 1986 19,1 %. Istega leta je bil delež žensk, ki so zaključile doktorski študij 21,3 %. Delež žensk na dodiplomskem in podiplomskem študiju se je postopoma še zviševal. Leta 1994 je bilo od vseh diplomantov/antk 59,8 % žensk, od vseh magistrov/ic (skupaj s specialisti/kami) 44,4 % žensk, od vseh doktorjev/ic pa 36,3 % žensk. V obdobju desetih let se je delež vseh z doseženo diplomom, magisterijem in doktoratom povečal. Na vseh treh ravneh se je povečal tudi delež žensk. Leta 2004 jih je bilo od vseh diplomantov/antk 63,8 %, od vseh magistrov/ic 54,4 %, od vseh doktorjev/ic pa 40,6 % (Internet 6)

Relativni delež izrednih profesorice v Sloveniji je bil leta 1993 17 %, leta 2001 je bil ta delež 22 %, leta 2004 pa 25 % (med akademskim osebjem). Rednih profesorice je bilo leta 1993 15 %, leta 2001 je bil ta delež 11 %, leta 2004 pa 14 % (med akademskih osebjem) (sekundarni vir, Jogan). Iz podatkov je razvidno, da je zastopanost raziskovalk na najvišjih akademskih položajih v Sloveniji relativno nizka. Pomemben je predvsem podatek, da se delež rednih profesorice v opazovanem obdobju (1993 – 2004) ni zviševal.

Podatki o vključenosti žensk na posamezna študijska področja med letoma 1929 in 1939 kažejo na razlike v študijski usmeritvi glede na spol oz. na horizontalno segregacijo⁴⁰. Največ žensk je v tem obdobju študiralo na Filozofski fakulteti, najmanj pa na tehničnih fakultetah. Kljub razmeroma visokemu deležu žensk, ki so študirale na takratni Fakulteti za pravo, je bila sodniška funkcija za ženske zakonsko prepovedana (Jogan, 2001: 16), kar kaže na visoko stopnjo nasprotovanja udeležbi žensk na vplivnih družbenih položajih.

6.3 Raziskovanje položaja žensk na Slovenskem in univerzitetno izobraževanje

Različni vidiki (sociološki, pedagoški, socialno-medicinski, socialno-politični, psihološki, ekonomsko demografski, pravni, politološki, zgodovinski) obravnave ženskih vprašanj so bili obdelani na Jugoslovanskih univerzah že zgodaj po II. svetovni vojni. Sistematično raziskovanje je bilo množično predvsem v 70. letih 20. stoletja (Jogan, 1979: 12-29).

Institucionalno jedro razvoja ženskih tem in spolne neenakosti na univerzitetni ravni je bilo na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo, na katedri za sociologijo. Raziskovanje teh tem se je v začetku 70. let 20. stoletja začelo na podlagi spoznanj o pomanjkanju obravnavanja problematike spolov znotraj glavnih socioloških disciplin. Najprej (začetek 70. let 20. stoletja) so se teme spolov širile predvsem preko razpisovanja seminarskih in diplomskih nalog s tovrstno tematiko. Kasneje (2. polovica 70. let) se je študij razširil na podiplomsko raven in problematiko spolov zajel več-disciplinarno. Šlo je za interdisciplinarno izobraževanje strokovnjakov (pravnikov, sociologov, zdravnikov, socialnih delavcev, psihologov) v okviru ljubljanske univerze, ki so se usposabljali za družinsko in zakonsko svetovanje (Jogan, 2001: 119).

Obsežnejše raziskovanje žensk in razmerij med spoloma se je v Sloveniji začelo konec 70. let prejšnjega stoletja, kot posledica pojava novih tokov v znanstveni produkciji ženskih študij in globalizacije reševanja ženskih vprašanj v okviru OZN (Jogan, 2001: 117). V osemdesetih letih so bile glavne teme raziskovanja: družbeni položaj žensk in preobražanje družine; stališča o zaposlovanju žensk; stavke in ženske; religija, cerkev in ženske; družbena in politična aktivnost žensk; porodniški dopust kot sestavina biosocialne reprodukcije; žensko vprašanje v slovenski

⁴⁰ O horizontalni segregaciji znotraj slovenskega izobraževalnega sistema je že bil govor v poglavju Horizontalna segregacija (poglavje 4.3, str. 19).

sociologiji prve polovice 20. stoletja (po Jogan 2001: 118). Teme so se pojavljale znotraj temeljnih predmetov dodiplomskega študija sociologije, npr. pri predmetih Razvoj socioloških teorij in Sociologija družine, ter bolj implicitno v okviru predmetov podiplomskega študija. Kasneje (2. polovica osemdesetih let) so bili predmeti vključeni v redni program dodiplomskega izobraževanja sociologije kot izbirni predmeti, npr. Žensko vprašanje v zgodovini, Lik ženske v množičnih občilih. V devetdesetih letih 20. stoletja se je ta usmeritev na dodiplomski ravni nadaljevala s predmeti Seksizem, telesnost, čustvenost in Sociologija spolov. Raziskovalno zanimanje pa je bilo razširjeno na vlogo množičnih občil pri družbeni konstrukciji hierarhije med spoloma, položaj kmečkih žensk, položaj znanstvenic itd. V okviru podiplomskega študija je od leta 1992 potekal program Seksizem kot sodobna tradicija (Jogan, 2001: 119, 200). V študijskem letu 2005-2006 so bili na Fakulteti za družbene vede na podiplomski ravni razpisani naslednji predmeti z eksplicitno vsebino spolov oz. ženskih študij: Evropske integracije in anti-seksistična politika, Sociologija družine, Sociologija spolov, Žensko delo in gospodarstvo v Ameriki, Religija in seksizem.

Teme spolov so se pojavljale še na Filozofski fakulteti na dodiplomskem in podiplomskem študiju. Samostojni interdisciplinarni program Ženske študije in feministična teorija se je začel na isti fakulteti izvajati v študijskem letu 1997/1998. Teme spolov so vključene še na Fakulteto za socialno delo (Jogan, 2001: 212). Na univerzi v Mariboru so teme spolov vključene zlasti na Pedagoški fakulteti (v sociologiji), prav tako obstaja zanimanje za to problematiko v socioloških vsebinah na primorski univerzi.

Prva slovenska ženska skupina je bila, leta 1984 ustanovljena, Ženska sekcija pri sociološkem društvu Slovenije. Leto kasneje je bila ustanovljena prva avtonomna ženska skupina Lilit, ki je obravnavala predvsem žensko seksualnost, lezbične študije, nasilje nad ženskami, vprašanja identitet itd. (Bahovec, 2002: 298).

6.4 Vrednotna usmeritev glede spolov v Sloveniji konec 20. in v začetku 21. stoletja

Vrednotna usmeritev glede spolov oz. individualne zavesti posameznikov, ki spola vrednotijo značilno neenako, vpliva na vidne in manj vidne mehanizme, ki ustvarjajo in ohranjajo tudi sistemske značilnosti znotraj znanosti.

Rezultati raziskave stališč Slovenskega javnega mnenja za leto 2003 med Slovenci in Slovenkami kažejo, da večina respondentov/tk zavrača ideologijo enega skrbnika. Deleži, ki kažejo sprejemanje oziroma nesprejemanje ideologije enega skrbnika, so bili za raziskavo SJM (1991, 1993, 2003) izmerjeni na podlagi strinjanja s stališčem *'Naloga moža v zakonu je, da služi denar, naloga žene pa je, da skrbi za gospodinjstvo in družino'*. Delež žensk v letu 2003, ki se z izjavo ni strinjal, je nekoliko višji (57,4 %), kot delež moških (50,2 %). Precejšnje razlike vrednot so opazne pri primerjavi rezultatov merjenja vrednot leta 1991, leta 1993 ter leta 2003 (Jogan, 2004: 273). Namreč, tako delež žensk kot delež moških, ki se z izjavo ne strinja, se je povečal (za moške od 35 % do 50,2 %, za ženske od 44,2 % do 57 %), kar kaže na spreminjanje stališč o spolno deljenih vlogah v smeri večje ekonomske emancipacije žensk.

Zakoreninjenost pričakovanih vlog po spolu je v Sloveniji po podatkih iz iste raziskave za leto 2003 relativno močna. Z izjavo *'že v redu, da je ženska zaposlena, toda tisto, kar si ženske v resnici želijo so dom in otroci'* se je strinjalo 59,1 % moških in 59,3 % žensk, ki so odgovarjali/e na vprašalnik. Z izjavo se (močno) ni strinjalo 20,5 % moških in 25,1 % žensk (Jogan, 2004: 274).

Pri vrednotenju spolnih vlog je važno upoštevati relativno visok delež vprašanih, ki priznava, da bi morali v gospodinjskem delu sodelovati tudi moški. Z izjavo *'moški bi morali opravljati več gospodinjskih del, kot jih opravljajo sedaj'* se je strinjalo 50,9 % anketirancev in 66,4 % anketirank. Še nekoliko višje je zavedanje moških (in žensk) o potrebi po bolj aktivnem sodelovanju moških pri skrbi za otroke. Z izjavo *'moški bi morali več časa posvetiti skrbi za otroke, kot ga posvečajo sedaj'* se je strinjalo 73,6 % anketirancev in 73,3 % anketirank (Jogan, 2004: 281, 282). Glede na odgovore je možno sklepati, da se ustvarja primerna klima za uresničevanje aktivnejše vloge očeta.

6.5 Ženske v znanstvenem okolju

Podobno kot v ostalih evropskih državah so bile glede položaja znanstvenic v Sloveniji na podlagi raziskave M. Jogan iz leta 1996 (asistentke in docentke Univerze v Mariboru in Univerze v Ljubljani) odkrite ovire v akademski karieri žensk, in sicer: prikrita diskriminacija; pomanjkanje podpore v delovni organizaciji; negativni predsodki o ženskah; preobremenjenost s pomožnimi deli (npr. administracijo); *špartanski* način življenja, kot pogoj za enako delovno učinkovitost; nadobremenjenost z družinskim delom ter nizka ozaveščenost glede možnih sprememb (Jogan, 2004: 114).

V isti raziskavi so bili odkriti predsodki, s katerimi se ženske znanstvenice srečujejo. Nekateri izmed njih so: da so ženske intelektualno inferiorne, da imajo možgane le moški, da ženska ni za šolo, da ženske primarno ne uporabljajo razuma, da so manj sposobne, nezanesljive in da izrabljajo svoj spol (Jogan, 2001: 102). Ti predsodki kažejo na znanstveno akademsko okolje, v katerem imajo intelektualno hegemonijo moški. Predvsem se pogosto pojavljajo predsodki, ki temeljijo na dualističnem načelu glava-srce, razum-čustva, moški-ženska⁴¹.

⁴¹ V zvezi s tem bila zanimiva raziskava, kako se na psihološki ravni dojema spola v povezavi z razumom (podobno kot na finskem izvedena raziskava: K. Rahkonen, J.P. Roos, 1989).

7 STANJE NA FINSKEM

7.1 Uveljavljanje žensk

Zavzemanje žensk za enakost med spoloma se je na Finskem začelo razvijati v 19. stoletju. Finska je poleg tega ena izmed nordijskih držav, ki so (uspešno) zastavile osnove za uveljavljanje enakosti med spoloma in drugje preko t.i. nordijskega modela enakosti. Finska je prva država v Evropi, ki je ženskam dodelila volilno pravico (1906) in prva država na svetu, ki je dovolila kandidaturo ženskam tj. leta 1907, ko je bilo v parlament izvoljenih 19 žensk. Leta 1987 je bila oznanjena listina Finski akt za enakost med spoloma (Tasa-arvolaki), katere cilj je preprečevanje diskriminacije, znotraj nje pa je bil med drugim uveljavljen kvotni sistem. Uveljavljanje te listine nadzoruje državni ombudsman za enakost.

Na finskih parlamentarnih volitvah je bilo leta 1991 izvoljenih 38,5 % žensk, večina od njih za področja socialnih vprašanj, kulture in izobraževanja. Na volitvah leta 2003 je bilo izvoljenih 37 % žensk; osem od sedemnajstih ministrov/ministic je bilo žensk. Na predsedniških volitvah so leta 2000 kandidirale štiri ženske in trije moški. Izvoljena je bila Tarja Halonen, ki je postala prva predsednica v finski zgodovini.

Prva univerza na Finskem je bila leta 1640 ustanovljena v Turku (takratni prestolnici) kot švedska nacionalna univerza. Leta 1882 je bil sedež univerze prestavljen v Helsinke. Helsinška univerza pa je bila uradno imenovana po Finski osvoboditvi l. 1917. Ženske so do leta 1870 za študij na univerzi potrebovale posebno dovoljenje. Prva ženska je dosegla doktorski naziv leta 1895. Po letu 1901 so ženske lahko študirale brez dovoljenja, leta 1928 pa je na univerzi poučevala prva profesorica.

7.2 Splošne značilnosti položaja žensk v izobraževanju

Finska je ena izmed držav, za katero je značilen relativno hiter industrijski napredek, kar je povezano z modernizacijo in razširitvijo izobraževalnih sistemov in institucij. V obdobju med letoma 1960 in 1985 je delež populacije z zaključeno drugo ali tretjo stopnjo izobrazbe zrasel s

13 % na 46 %. Leta 1985 je bilo v t.i. razredu znanja, za katerega del velja tudi znanost, vključenih 28 % populacije od tega dve tretjini žensk (Stolte-Heiskanen, 1991: 36).

V obdobju po II. svetovni vojni so se stari sistemi visokega izobraževanja ter raziskovanja modernizirali in razširili (Stolte-Heiskanen, 1991: 2). Že od začetka množičnega porasta univerz v šestdesetih letih 20. stoletja je bila udeležba finskih žensk na dodiplomskem in podiplomskem študiju relativno visoka. Po podatkih iz leta 1988 se je delež študentk prevesil nad polovico že sredi 60. let. Več kot dve desetletji je bil delež študentk na univerzah višji od 50 %. Do leta 1986 je bila več kot polovica univerzitetnih diplom podeljenih ženskam; delež žensk na podiplomskem študiju se je leta 1986 povišal na 41 %. Istega leta je bilo med vsemi študirajočimi, ki so zaključili podiplomski študij, 30 % žensk (Korkeakoulut v Stolte-Heiskanen, 1991: 37).

Čeprav je delež univerzitetno izobraženih žensk na Finskem med najvišjimi, jim ta izobrazba ne zagotavlja udeležbe na višjih poklicnih področjih ('višji beli ovratniki'), kot je znanost (Stolte-Heiskanen, 1991: 56). Delež med učitelji na najvišji akademski stopnji je, po podatkih iz *She figures*, še vedno izrazito manjši od deleža moških. Po podatkih za leto 2000 je bil delež žensk v celotnem akademskem osebju 39,1 %, na najvišjih mestih pa le 19 % (*She figures*, 2003: 64, tabela, 3.1a). Od žensk na najvišjih položajih jih je bilo leta 2001 najmanj v tehničnih (6,7 %) in naravoslovnih znanostih (8,9 %), najvišja deleža pa sta bila takrat v družboslovju (26,3 %) in humanističnih vedah (33,5 %) (Internet 7). Ti podatki so razvidni iz tabele 4.1 v podpoglavju Vertikalna segregacija na strani 27.

7.3 Družbena klima in kultura v znanstvenem/akademskem okolju

Leta 1989 sta finska družboslovca K. Rahkonen in J. P. Roos v sodelovanju z vodilnim helsinškim časopisom izvedla raziskavo med ljudmi iz različnih znanstvenih, izobraževalnih, akademskih, literarnih, umetniških področij ter s področja množičnih medijev in administracije. Respondenti in respondentke so odgovarjali/e na vprašanje '*kdo so trenutno trije najpomembnejši intelektualci na Finskem*'. Izsledki so pokazali, da so ženske navajale intelektualce ženskega in moškega spola, medtem ko so moški navajali zgolj moške. V raziskavo je bilo vključenih 317 ljudi. Glede na izsledke raziskave sta Rahkonen in Roos

domnevala, da je v finski družbi izoblikovan prototip intelektualca moškega spola (Delamont, 2003: 126).

V raziskavi iz leta 1992 je Eskola analiziral 152 avtobiografskih del s pooblastili dveh vodilnih finskih časopisov (po Delamont, 2003: 127). Za avtobiografije, ki se navezujejo na znanost in izobraževanje, šolanje, univerzo in branje, Eskola ugotavlja, da moški značilno bolj pogosto kot reference navajajo osebe moškega kakor ženskega spola: zgolj 6 % referenc, ki so jih navedli moški, vključuje žensko. Na podlagi teh rezultatov je Eskola domneval, da moški svoj socialni kapital gradijo na odnosih z moškimi, ženske pa na odnosih s pripadniki oz. pripadnicami obeh spolov.

Zgornji raziskavi nakazujeta na to, da se tudi na Finskem intelektualno področje simbolno povezuje z moškim spolom bolj kot z ženskim. Za ženske je tako prodor v področje intelektualnega ustvarjanja obremenjen, tudi zaradi izgrajenih in težko prehodnih moških mrež in simbolne odrinjenosti žensk od znanosti, kljub temu, da je žensk intelektualk v finski družbi precej. Razlog za manjšo prepoznavnost torej ne more biti v številčni podrejenosti, temveč tudi v ustaljeni predstavi intelektualnega področja kot moškega.

V raziskavi iz II. polovice devetdesetih let 20. stoletja so z intervjuji ugotavljali prisotnost seksizma in spolne diskriminacije na finskih univerzah. Ženske so poročale o različnih izkušnjah diskriminatornega okolja, kot so relativna nevidnost, izključevanje, izolacija, prelivanje spolnih vlog, poudarjanje ženskosti pred strokovnostjo (Gutek in Cohen v Husu, 2001: 204) itd. Diskriminacija se po pridobljenih podatkih pojavlja še kot: nejasnost v postopkih rekrutacije, spolno nadlegovanje na delovnem mestu, izključenost iz neformalnih mrež; obravnavanje žensk, ki želijo združiti akademsko kariero in družinske obveznosti na načine, ki nasprotujejo formalnim principom enakosti med spoloma (Husu, 2001: 205). Profesorice in druge akademske sodelavke so poročale, da so bile pogosto označene in obravnavane kot podporno osebje (Husu, 2001: 205). Prepričanje žensk v finskem akademskem okolju je, da bi morale biti razprave o spolih konstantno vključene v delovne načrte v akademskem okolju (Husu, 2006: 206). Kljub nekaterim spremembam je vlogo akademskih žensk na Finskem V. Stolte-Heiskanen opravičeno označila kot »služkinje razreda producentov znanja« (Stolte-Heiskanen po Jogan, 2001: 87).

7.4 Razvoj ženskih študij na Finskem

Ženske študije na Finskem so bile ustanovljene v sodelovanju z ostalimi nordijskimi državami. Tudi same razprave glede ženskih vprašanj in vprašanj spolov so bile v veliki meri plod razprav v drugih nordijskih državah, kjer so se le-te začele prej. Pionirka feminističnih raziskav na Finskem je bila Elina Haavio-Mannila (Nenola v Griffin, 2002: 95).

Feministične raziskave so se na Finskem začele v šestdesetih letih v obdobju političnega aktivizma za enakost. Institucionalno podporo sta od začetka razvoja ženskimi študijam nudila Koncilij za enakost (1981) in Skupnost za ženske študije (1988); dodatno raziskovalno podporo sta zahtevali Žensko združenje (Unioni Naisasialiitto Suomessa⁴², 1979) in Ženska odprta univerza. Raziskovanje, ki ga je sprožilo vedno večje vključevanje žensk v univerzitetno izobraževanje skupaj z institucionalno podporo tematizacije spolov in žensk, je pomembno vplivalo na razvoj ženskih študij na Finskem. Prvo asistentsko mesto v povezavi z ženskimi študijami je bilo določeno leta 1981 na Univerzi v Tampereh, na oddelku za sociologijo. Istočasno je Raziskovalni svet ženskimi študijam v Svetu za enakost dodelil koordinatorja.

Začetno raziskovanje v 60. letih je bilo usmerjeno predvsem v analizo socialnih konstrukcij spolnih vlog (Griffin, 2002: 95). Vsebinsko se je raziskovanje razvijalo v skladu z mednarodnimi trendi, kar pomeni, da je bilo bolj usmerjeno k feminističnemu raziskovanju (znotraj sociologije, zgodovine in literature), kot k delovanju trga delovne sile oz. k bolj neposrednem uvajanju principa enakih možnosti v znanost in stroko.

Univerzitetno feministično raziskovanje se je okrepilo zlasti konec sedemdesetih ter v osemdesetih letih 20. stoletja, na pobudo feminističnih poznavalk in poznavalcev ter študentk in študentov. V devetdesetih letih je povezava med ženskimi študijami in politiko enakih možnosti postajala šibkejša, ker so ženske študije hotele legitimirati svoj položaj kot neodvisne, znanstvene akademske discipline in obdržati kritičen odnos do politike. Feministična raziskovanja so bila namreč nenaklonjena spolno nevtralnemu značaju finske politike enakih možnosti (Griffin, 2000: 96). Ženske študije so teme nasilja in spolnega nadlegovanja žensk začele obravnavati šele v devetdesetih letih (ibid.).

⁴² Ena izmed najstarejših ženskih organizacij na Finskem (Griffin, 2002: 92).

Po izsledkih raziskav je za ženske študije na Finskem še vedno značilna usmerjenost k raziskovanju. To pomeni, da so ženske študije močnejše na področjih s šibkejšo in splošnejšo usmerjenostjo k delovanju trga delovne sile kot na področjih, kot so pravo, medicina, psihologija, upravljanje ali pedagogika, kjer je povezanost s specifičnimi poklici močnejša (Griffin, 2000: 100). V bolonjskem procesu naj bi se študijski programi bolj pogosto usmerjali tudi k delovanju trga delovne sile.

V začetku uvajanja ženskih študij na univerze so bile te teme vključene v različne discipline kot študijske enote, kasneje se je struktura študija spremenila in ženske študije so se ločile ter ponudile lastne študijske predmete. Kot izbirne predmete jih je v prenovljenem sistemu možno izbrati v okviru dodiplomskega študijskega programa na družboslovnih in humanističnih oddelkih.

Prvi samostojni center za ženske študije oddelčnega tipa je bil ustanovljen v sredini osemdesetih let na švedsko govoreči univerzi v Turku (Åbo Akademi). Temu so sledile še Univerza v Tampereh, Univerza v Helsinkih ter leta 1995 finska Univerza v Turku. Od leta 2000 naprej je možno predmete v okviru ženskih študij na dodiplomski ravni izbrati kot stranske predmete znotraj družbenih in humanističnih ved na praktično vseh finskih univerzah (Griffin, 2000: 93). V nadaljevanju bo predstavljen razvoj ženskih študij na univerzi v Turku, v okviru Centra za ženske študije.

7.5 Center za ženske študije univerze v Turku (Naistutkimuskeskus)

Da bi podprli ženske študije, so na univerzi v Turku leta 1995 ustanovili Center za ženske študije. Odbor centra danes sestavljajo profesorji/ce, učitelji/ce in raziskovalci/ke iz drugih oddelkov univerze, sam center pa deluje avtonomno v okviru Oddelka za umetnost, literaturo in glasbo. Na centru je bila v letu 2005 zaposlena ena profesorica, ostali si delo delijo med centrom in disciplino, znotraj katere delujejo. Center nudi študentom in študentkam stranske predmete na osnovni, srednji in višji ravni (glede na poglobljenost študija), poleg tega se profesorji posameznih oddelkov lahko odločijo in predmete, povezane z ženskami vprašanji in vprašanji spolov, ki jih organizira Center, vključijo v svoj program. V študijskem letu 2004/2005 je Center sodeloval s trinajstimi oddelki; med njimi je bilo enajst (69 %) oddelkov

humanističnih, dva (13 %) družboslovna in po en iz Fakultete za geografijo, Fakultete za pravo ter Fakultete za izobraževanje in vzgojo.

8 ŠTUDIJA SLOVENSKEGA IN FINSKEGA PRIMERA

8.1 Cilj raziskave in izvedba

Cilj raziskave je bil oceniti, če in v kolikšni meri študijski programi družboslovja in humanistike z izobraževanjem spodbujajo načelo enakih možnosti med spoloma ter s tem prispevajo k ozaveščanju bodočih znanstvenikov in znanstvenic (ter strokovnjakov in strokovnjakinj) na različnih področjih o problemu spolne neenakosti. Z drugimi besedami; kakšno vlogo ima univerza pri opuščanju še vedno prisotne moškosrediščne pristranskosti.

V raziskavo sta bili vključeni dve fakulteti znotraj Univerze v Ljubljani (Fakulteta za družbene vede in Filozofska fakulteta) ter dve fakulteti znotraj Univerze v Turku na Finskem (Fakulteta za družboslovje in Fakulteta za humanistiko). Raziskava je bila narejena v dveh stopnjah. V prvi stopnji je šlo za analizo študijskih programov, pri kateri so bili pregledani učni načrti predmetov, ki so bili v času raziskave (2004/2005, 2005/2006) razpisani znotraj že omenjenih fakultet.

Spoznavno zanimanje je bilo usmerjeno k pojavnosti tem, povezanih s spolom pri posameznih predmetih. Z metodo iskanja ključnih besed so bili izpostavljeni predmeti, v katerih se pojavlja beseda oz. pomenska kategorija *spol*. V izogib problemu istopomenskosti različnih besed, je bila namreč iskanemu pojmu spol dodana še beseda 'ženska' in 'feminizem', ki sta posredno povezana s tematizacijo spola. Vse tri besede so združene v skupno pomensko kategorijo *spol*.

V drugi stopnji so bile vsebine predmetov, ki so vsebovale pomensko kategorijo *spol*, podrobno analizirane. Na podlagi analize so bili predmeti razvrščeni v tri skupine, glede na to kako je spol obravnavan. Ključno vprašanje pri razvrščanju v skupine je bilo, **v kolikšni meri je dimenzija spola problematizirana z vidika aktualnih družbenih razmer, pogojenih z ostanki prevladujočega moškosrediščnega reda. Ali se torej dimenzija spola pojavlja v povezavi z neenakostjo, ki se izraža v različnih oblikah diskriminacije ter v povezavi s slabšimi razmerami žensk v znanosti, stroki, na trgu delovne sile in v izobraževanju?**

V prvo skupino so bili uvrščeni predmeti, pri katerih je spol očitno obravnavan v kontekstu zgodovine ali kulture, splošne feministične teorije ali z drugih teoretskih pristopov. Gre za

predmete, za katere se predvideva, da povezave z opisano aktualno problematiko (odebeljeno besedilo) ni, oz. za predmete pri katerih se spol le tematizira in ne problematizira.

V drugo skupino so bili uvrščeni predmeti, pri katerih kontekst obravnave tako iz naziva predmetov kot iz literature ni dovolj jasen, oz. tisti, za katere bi bila kategorizacija v katero od ostalih skupin preveč določujoča. Lahko rečemo, da so ti predmeti v šibki povezavi z aktualno problematiko.

V tretjo skupino so bili uvrščeni predmeti, za katere je možno trditi, da je dimenzija spola problematizirana v smislu diskriminacije, neenakosti razmer na trgu delovne sile ali v izobraževanju itd. Poleg tega so bili sem uvrščeni predmeti, ki obravnavajo **nasilje** v povezavi s spoli. V tej skupini so predmeti, pri katerih je obravnavana aktualna problematika spolne neenakosti, oz. predmeti, za katere je možno trditi, da spol problematizirajo v aktualnih družbenih razmerah.

Raziskava je zaradi razlik v strukturi Univerze v Ljubljani in Univerze v Turku potekala na vsaki od teh ustanov nekoliko drugače. Prav tako so bile upoštevane razlike v strukturi med Fakulteto za družbene vede in Filozofsko fakulteto. Slednja ima namreč oddelčni sistem, medtem ko je na FDV pretok predmetov med posameznimi oddelki dokaj velik (npr. skupni predmeti v prvih dveh letnikih, skupni izbirni predmeti). Zaradi tega predmeti Fakultete za družbene vede niso razmejeni z oddelki (oddelek za sociologijo, oddelek za politologijo, oddelek za komunikologijo, oddelek in katedra za kulturologijo), kot je to urejeno pri Filozofski fakulteti in ter na obeh fakultetah v Turku.

8.2 Univerza v Ljubljani

Pregledani so bili študijski programi Fakultete za družbene vede in Filozofske fakultete, ki delujeta v okviru Univerze v Ljubljani. Pregledani študijski programi so bili razpisani za študijsko leto 2005/2006, čeprav nekateri podatki Filozofske fakultete niso bili posodobljeni za tekoče leto. Pri analizi predmetnikov na Filozofski fakulteti so bili uporabljeni virtualni viri, podatki v knjižni obliki (študijski predmetniki) in podatki, ki so jih posredovali nekateri

profesorji. Na Fakulteti za družbene vede je bila analiza narejena na podlagi podatkov, pridobljenih na virtualnih virih in podatkov, pridobljenih od posameznih profesorjev.

Raziskava je potekala v dveh fazah. V prvi so bili poiskani predmeti oz. oddelki, pri katerih je bila odkrita dimenzija spola. V drugi fazi pa so bili ti predmeti razvrščeni v tri skupine, glede na vidik obravnave dimenzije spola. Pri tem je bila uporabljena kvalitativna metoda analize vsebin oz. metoda iskanja ključnih besed.

Raziskovalna parametra za slovensko raziskavo:

1. pojavnost oddelkov, ki vključujejo dimenzijo spola znotraj Filozofske fakultete ter pojavnost predmetov, ki vključujejo dimenzijo spola znotraj Fakultete za družbene vede;
2. kontekst, v katerem se tema spola pojavlja v študijskih programih Filozofske fakultete in Fakultete v Ljubljani.

8.2.1 Fakulteta za družbene vede

Na Fakulteti za družbene vede je bilo v analizo vključenih 257 predmetov (**tabela 8.1**). Izmed teh je bila dimenzija oz. kategorija *spola* odkrita pri petintridesetih (14 %) predmetih. Ti so bili podrobno analizirani in glede na vidik obravnave spola uvrščeni v tri skupine. V prvo skupino je bilo uvrščenih enajst (31 %) predmetov; v drugo deset (29 %) in v tretjo štirinajst (40 %) (**tabela 8.2**).

Tabela 8.1: Pojavnost dimenzije spola pri predmetih Fakultete za družbene vede

Da	35 (14 %)
Ne	222 (86 %)
Σ	257

Tabela 8.2: Kontekst dimenzije spola pri predmetih Fakultete za družbene vede

1. skupina	11 (31 %)
2. skupina	10 (29 %)
3. skupina	14 (40 %)
Σ	35

Primer predmeta iz prve skupine, kjer je dimenzija spola obravnavana v kontekstu kulture, seksualnosti, zgodovine oz. ni (ali pa ni očitno) povezana z aktualno problematiko neenakosti, je Ženski žanri in politike spola. Predmet se ukvarja s konstrukcijo in reprezentacijo spola in ni povezan z aktualno problematiko spolne neenakosti.

Primer predmeta, ki je bil uvrščen v drugo skupino, je Internetni praktikum, ki se ukvarja z reprodukcijo spolnih neenakosti v *cyber* prostoru. Predmet je bil umeščen v drugo skupino, ker se sicer ukvarja s neenakostjo med spoloma, a ne v kontekstu diskriminacije na trgu delovne sile, v znanosti ali izobraževanju.

Primer predmeta, ki je bil uvrščen v tretjo skupino je Sociologija spolov, ki obravnava različne vidike neenakosti, tudi neenakost na trgu dela, torej je dimenzija spola aktualizirana in problematizirana.

8.2.2 Filozofska fakulteta

Glede na drugačno strukturo Filozofske fakultete v primerjavi s FDV, so bili v okviru te fakultete v prvi stopnji opazovani posamezni oddelki. Predmeti znotraj oddelkov, kjer je bila dimenzija *spola* odkrita, so bili vsebinsko pregledani in razmeščeni v tri skupine.

Na Filozofski fakulteti je bila dimenzija spola odkrita v štirinajstih (64 %) od skupno dvaindvajsetih oddelkih. Oddelki, na katerih se pojavlja dimenzija spola, so naslednji: anglistika in amerikanistika, arheologija, afriške in azijske študije, bibliotekarstvo, informacijska znanost in knjigarstvo, etnologija in kulturna antropologija, filozofija, germanistika in skandinavistika, pedagogika in andragogika, prevajalstvo, psihologija, romanski jeziki in književnost, slovenistika, sociologija in zgodovina. Na naslednjih oddelkih dimenzija spola ni bila odkrita: geografija, klasična filologija, muzikologija, primerjalna književnost in literarna teorija, primerjalno in splošno jezikoslovje, slavistika, umetnostna zgodovina ter znotraj pedagoške enote za šport.

Znotraj štirinajstih oddelkov je bila dimenzija spola odkrita v sedemintridesetih predmetih. V prvo skupino je bilo uvrščenih šestnajst (43 %) predmetov. V drugo skupino je bilo umeščenih trinajst (35 %) predmetov, v tretjo skupino pa osem (22 %) (tabela 8.3).

Tabela 8.3: Kontekst dimenzije spola pri predmetih Filozofske fakultete

1. skupina	16 (43 %)
2. skupina	13 (35 %)
3. skupina	8 (22 %)
Σ	37

Pri predmetih iz prve skupine je bil spol na primer obravnavan s teoretičnega vidika v kontekstu zgodovine (npr. pregled feminističnih teorij pri predmetu Zgodovina feminizma), v kontekstu psihologije (npr. razvoj spolnih vlog pri predmetu Razvojna psihologija) ter v kontekstu kulture. Značilnost teh predmetov je, da dimenzija spola ni, ali pa ni očitno povezana z aktualno problematiko (npr. nasiljem, prikrito diskriminacijo, majhno udeležbo žensk na vodilnih družbenih položajih itd.).

Primer predmeta, ki je bil uvrščen v drugo skupino, je Historična antropologija, ki se ukvarja (tudi) s kritično obravnavo zgodovine kot vede in vključuje feministični vidik. Ni ga torej možno uvrstiti v prvo skupino, ker je dimenzija spola problematizirana, a tudi ne v tretjo, ker se ne ukvarja z aktualnimi poglavji neenakosti med spoloma.

Primer predmeta iz tretje skupine je Ekonomska sociologija, ki obravnava nesorazmerno delitev ekonomske moči med spoloma. V isto skupino so bili uvrščeni tudi predmeti, ki spol problematizirajo v povezavi z nasiljem nad ženskami in drugimi problemi v sodobni družbi, ki so povezani z neenakostjo med spoloma (npr. neenakost v izobraževanju pri predmetu Primerjalna andragogika).

8.3 Spodbujanje principa enakosti na Filozofski fakulteti in Fakulteti za družbene vede - ugotovitve

Iz podatkov, **kako pogosto se dimenzija spola pojavlja v predmetnikih ter kako pogosto je dimenzija spola problematizirana z vidika aktualne problematike**, bomo sklepali, v

kolikšni meri se preko izobraževanja na fakultetah (vključenih v raziskavo) spodbuja princip enakih možnosti.

Na podlagi rezultatov pričujoče raziskave ugotavljam, da se dimenzija spola tako na Fakulteti za družbene vede (pri petintridesetih predmetih), kot na Filozofski fakulteti (pri sedemintridesetih predmetih) pojavlja relativno redko. Obe fakulteti razvijata spolno dimenzijo na različnih področjih, čeprav je še vedno pogosto odsotna pri predmetih, kjer bi jo v kontekstu približevanja cilju enakih možnosti pričakovali.

Dimenzija spola se na Filozofski fakulteti najpogosteje pojavlja na oddelkih za kulturne študije, na oddelku za pedagogiko in andragogiko, psihologijo, sociologijo in zgodovino. Dokaj odsotna je feministična kritika pri filozofskih predmetih, ki bi spodbujala kritično neseksistično presojanje ob ustaljenih teoretskih tokovih. Za Filozofsko fakulteto je ugotovljeno, da vsebine predmetov v redkih primerih neposredno spodbujajo princip enakih možnosti na različnih ravneh vsakdanjega političnega, gospodarskega in znanstvenega življenja (22 %). V splošnem lahko ocenimo, da je dimenzija spola na Filozofski fakulteti predvsem premalo problematizirana.

Na Fakulteti za družbene vede (40 %) je predmetov, ki bolj neposredno izobražujejo o spolni neenakosti in s tem bolj spodbujajo princip enakih možnosti, več kot na Filozofski fakulteti. Ta ugotovitev je pričakovana, saj je splošna usmeritev Filozofske fakultete bolj v smeri humanistike, za razliko od Fakultete za družbene vede, ki osredinjena na družboslovje. Poleg tega je Fakulteta za družbene vede na splošno bolj usmerjena k aktualnim družbenim dogajanjem, na kar kažejo predmeti, ki se ukvarjajo z delovanjem Evropske unije. Po teoretični plati bi bilo smiselno dimenzijo spola oz. feministični pogled vključiti v predmet Epistemologija družbenih ved. Primer predmeta na FDV, kjer je dimenzijo spola sicer vključena, vendar bi jo bilo smiselno natančneje problematizirati, je Razvoj in izobraževanje kadrov.

8.4 Univerza v Turku (Turun yliopisto), Finska

V analizo so bili vključeni predmetniki, ki so bili razpisani za študijsko leto 2004/2005 na Fakulteti za humanistiko in Fakulteti za družboslovje. Uporabljeni so bili internetni, knjižni in ustni viri.

Raziskovalne hipoteze pri raziskavi Univerze v Turku so delno podprte s spoznanji, do katerih je prišla Gabriele Griffin v raziskavi o vključenosti spolne dimenzije na finske univerze.⁴³ Spoznanja raziskave kažejo, da je obravnava ženskih vprašanj in vprašanj spolov na Finskem pretežno usmerjena k raziskovanju v kontekstu umetnosti in zgodovine ter da se pogosto povezuje s seksualnostjo, telesom in estetiko (Griffin, 2002: 95).

Glavna parametra, vključena v finski del raziskave na Univerzi v Turku, sta:

1. pojavnost oddelkov, ki vključujejo dimenzijo spola znotraj Fakultete za humanistike in Fakultete za družboslovje;
2. kontekst, v katerem se tema spola pojavlja v programih Fakultete za humanistiko in Fakultete za družboslovje ter v programu Centra za ženske študije.

I.

Glede na prisotnost oz. odsotnost ključnih besed *spol* (fin. *Sukupuoli*), *ženska* (fin. *Nainen*) *feminizem* (fin. *feminismi*) oz. skupne kategorije *Spol* sem oddelke obeh fakultet kategorizirala v dve skupini. Hkrati sem med vsemi oddelki poiskala tiste, ki sodelujejo s Centrom za ženske študije. Na ta način sem dobila tabelo s štirimi različnimi kategorijami; in sicer; **da** (*Spol* je prisoten v predmetniku - neposredna prisotnost), **C da** (*Spol* je prisoten v predmetniku, poleg tega oddelk sodeluje s centrom - posredna in neposredna vključenost), **C** (oddelek sodeluje s centrom, posredna vključenost), **ne** (*Spol* ni prisoten - neprisotnost). Na ta način naj bi ugotovila, kakšna je splošna pojavnost kategorije spola znotraj zastavljenega vzorca.

Pri humanističnih in družboslovnih oddelkih je frekvenčna analiza pokazala, da je največ oddelkov (56 % oz. 50 %) takih, kjer dimenzija spola ni prisotna. V nadaljnji analizi frekvenc se med obema skupinama oddelkov kažejo razlike (**tabeli 8.4 in 8.5**). V družboslovju ni

⁴³ Gabriele Griffin (ur.) *Women's Employment, Women's Studies, and Equal Opportunities 1945-2001. Reports from nine European Countries.*

oddelkov, kjer bi bil spol prisoten zgolj v povezavi s Centrom, medtem ko se v humanističnih vedah ta način sodelovanja pojavi štirikrat (11 %). Neposredna prisotnost spola, torej vključenost spola v predmetnik in ne preko sodelovanja s Centrom, se v družboslovnih oddelkih pojavi dvakrat (22 %), v humanističnih pa sedemkrat (18 %). Vključenost spola posredno in neposredno, torej preko Centra ter hkrati v samem predmetniku, se v družboslovnih oddelkih pojavi dvakrat (22 %), v humanističnih pa osemkrat (21 %).

Tabela 8.4: Pojavnost dimenzije spola v družboslovnih oddelkih, glede na sodelovanje s Centrom za ženske študije.

C da	2 (22 %)
da	2 (22 %)
C	0
ne	5 (56 %)
Σ	9

Tabela 8.5: Pojavnost dimenzije spola v humanističnih oddelkih, glede na sodelovanje s Centrom za ženske študije.

C da	8 (21 %)
da	7 (18 %)
C	4 (11 %)
ne	19 (50 %)
Σ	38

Iz navedenih rezultatov je razvidno, da se spol v splošnem bolj pogosto pojavlja v humanističnih (50 %) kot v družboslovnih oddelkih (44 %). Poleg tega je sodelovanje med humanističnimi oddelki in Centrom za ženske študije bolj pogosto (32 %) kot med Centrom in družboslovnimi oddelki (22 %). Pri tem je treba opozoriti na dejstvo, da humanistični oddelki v primerjavi z družboslovnimi vsebujejo več predmetov, pri katerih tema spola ni pričakovana, saj se direktno ne povezujejo z družbenimi značilnostmi in dogajanjem. Tak primer so prevajalski predmeti in predmeti jezikov. Če v raziskavo ti predmeti ne bi bili vključeni (glede na to, da dimenzija spola ni pričakovana), bi bili odstotni deleži, ki kažejo pojavnost dimenzije spola v humanističnih oddelkih, višji.

V naslednjem koraku te faze so združene frekvenčne vrednosti za humanistične in družboslovne oddelke. V tem primeru sem kategorije *Cda*, *da*, *C* in *ne* prikazala z lestvico z naslednjimi vrednostmi spremenljivk: **C in da** - spol je v oddelku *zelo pomembna dimenzija*

(saj se pojavlja posredno in neposredno), **C ali da** - spol je *pomembna dimenzija* (pojavlja se posredno ali neposredno⁴⁴), **ne** - spol je v oddelku *nepomembna dimenzija* (očitno se sploh ne pojavlja). Glede na tako razvrstitev sem prišla do sledečih ugotovitev. Znotraj 21 % oddelkov je spol zelo pomembna dimenzija, 28 % jih je takih, kjer je spol pomembna dimenzija in 51 % takih, kjer je spol nepomembna dimenzija (tabela 8.6). Na tem mestu seveda velja isto opozorilo glede jezikovnih predmetov znotraj humanističnih ved, pri katerih - kot že rečeno - spol ni pričakovana tema.

Tabela 8.6: Pomembnost dimenzije spola pri predmetih družboslovnih in humanističnih oddelkov.

Zelo pomembno (C in da)	10 (21 %)
Pomembno (C ali da)	13 (28 %)
Nepomembno (ne)	24 (51 %)
Σ	47

Dimenzija spola je kot neločljiva sestavina (neposredno) vključena v naslednje družboslovne predmete: Filozofija, Politična zgodovina, Sociologija, Evropske in nordijske študije. Humanistični predmeti, v katere je dimenzija spola vključena neposredno, so: Kulturna zgodovina, Finska zgodovina, Splošna zgodovina, Primerjalna religija, Študije ljudske kulture, Življenjska filozofija (iz predmetnika Kulturne zgodovine), Umetnostna zgodovina, Finska književnost, Medijske študije, Nauk o glasbi, Klasični jeziki in kultura, Italijanski jezik in kultura, Kulturna produkcija in pokrajinske študije, Študije regije Baltskega morja.

Humanistični in družboslovni oddelki, ki sodelujejo s Centrom, so: Sociologija, Finska književnost, Primerjalna književnost, Medijske študije, Etnologija, Arheologija, Umetnostna zgodovina, Nauk o glasbi, Študije religije, Kulturno-zgodovinske študije, Študije ljudske kulture, Politična zgodovina in Angleška filologija. Poleg tega s Centrom sodelujeta še oddelk Študije vzgoje na Fakulteti za vzgojo in izobraževanje ter pravo na Fakulteti za pravo.

Ta del analize delno že potrjuje hipotezo, izpeljano iz teoretske osnove in sicer, da je na Finskem raziskovanje spolov bolj usmerjeno k zgodovinski in kulturni analizi. Spol se namreč

⁴⁴ Vrednosti C in da sta bili združeni, ker menim, da ni mogoče določiti, kaj pomeni večjo pomembnost, sodelovanje s Centrom ali vključenost dimenzije spola neposredno v predmetnik.

bolj pogosto pojavlja znotraj humanističnih ved, ki so po svoji naravi področje umetnosti in kulture, kot v družboslovju, ki preučujejo človeško družbo in zakonitosti njenega razvoja.

II.

V drugi fazi sem raziskovala kontekst dimenzije spola, oz. ugotavljala, iz kakšnega vidika je pri posameznih predmetih spol obravnavan. S kvalitativno metodo sem posebej analizirala študijske programe predmetov znotraj Fakultete za družbene vede, Fakultete za humanistične vede in predmete, ki jih organizira Center za ženske študije. Pri analizi sem si ponovno pomagala z začetno hipotezo Gabriele Griffin, ki pravi, da so **ženske študije na Finskem močno povezane s teorijo in raziskovanjem in manj usmerjene k praksam in delovanju trga delovne sile in s tem k spoznavanju principa enakosti** (Griffin, 2002: 95). Kontekst, znotraj katerega so teme spolov obravnavane, sem ugotavljala iz nazivov predmetov in s pregledom obvezne literature pri posameznih predmetih. Predmete sem uvrščala v skupine glede na to, kako je spol obravnavan. Nekatere od njih sem prevedla iz finščine, ostale iz angleščine. Pri literaturi z naslovi, ki niso jasno izražali vsebine, sem se obrnila na internetne povzetke knjig in na tej podlagi sklepala o vsebinski usmerjenosti. Posvetovala sem se tudi s posameznimi profesorji, ko je bilo to potrebno.

Analiza obsega 40 enot oz. predmetov s Centra za ženske študije ter 8 družboslovnih in 39 humanističnih.

Od štiridesetih predmetov, ki jih organizira Center za ženske študije, sem jih trideset (75 %) uvrstila v prvo, sedem v drugo (17,5 %) in tri v tretjo skupino (7,5 %) (**tabela 8.7**).

Tabela 8.7: Kontekst dimenzija spola pri predmetih Centra za ženske študije

1. skupina	30 (74 %)
2. skupina	7 (18 %)
3. skupina	3 (8 %)
Σ	40

To pomeni, da je glede na določene kategorične razmejitve največ predmetov, ki jih organizira Center za ženske študije Univerze v Turku, takih, ki se spola lotevajo iz zgodovinsko-kulturnega vidika. V tej skupini se na primer pojavljajo predmeti, ki obravnavajo dimenzijo spola v okviru religije, zgodovine, seksualnosti in telesa, predvsem pa predmeti, ki vsebujejo različne feministične teorije in njihove kritike.

V razmeroma majhnem številu predmetov je dimenzija spola težko določljiva in je bil predmet uvrščen v drugo skupino. Gre predvsem za to, da bi v teh predmetih bilo pričakovati teme, ki dimenzijo spola obravnavajo kot problematično (npr. sociologija, in politična zgodovina, ki se izvajata v sodelovanju z istoimenskimi oddelki), a to iz literature ni eksplicitno razvidno; kljub temu pa bi bila kategorizacija v prvo skupino zaradi narave teh predmetov pregraba. V to skupino sem uvrstila tudi predmete, ki sicer vsebujejo sledi teme enakosti, a bolj iz teoretičnega kot iz praktičnega vidika. Predmeti v tretji skupini so bili tja uvrščeni, ker se na bolj ekspliciten način lotevajo problematičnih tem v zvezi s spolom in so bolj oddaljeni od zgodovinsko-kulturnih tematik. Eden izmed teh predmetov se npr. loteva nasilja nad ženskami, ostala dva pa se ukvarjata s politiko enakosti (Življenjski vidik finskih žensk, Ženska gibanja in politika).

Med družboslovnimi predmeti sta bila v 1. skupino od osmih uvrščena dva (25 %) predmeta; trije v 2. (37,5 %) in trije v 3. skupino (37,5 %). (**tabela 8.8**)

Tabela 8.8: Kontekst dimenzija spola pri predmetih Fakultete za družboslovje

1. skupina	2 (25 %)
2. skupina	3 (37,5 %)
3. skupina	3 (37,5 %)
Σ	8

Pri zadnji razdelitvi so bili obravnavani predmeti znotraj Fakultete za humanistične vede. Od devetintridesetih predmetov, ki so na kakršen koli način vsebovali kategorijo *spol*, je bilo triintrideset (87 %) uvrščenih v prvo skupino in pet (13 %) v drugo. V tretjo, torej tisto, ki naj bi zajemala predmete, ki spol obravnavajo kot problematično dimenzijo, ni bil uvrščen noben predmet (**tabela 8.9**).

Tabela 8.9: Kontekst dimenzije spola pri predmetih Fakultete za humanistiko

1. skupina	33 (87 %)
2. skupina	6 (13 %)
3. skupina	0
Σ	39

Glede na te podatke je obravnava spola kot problematične kategorije pogostejša v družboslovju kot v humanističnih vedah, kar je bilo tudi pričakovati.

Predmetov znotraj Fakultete za humanistične vede, Fakultete za družboslovne vede in Centra za ženske študije, ki v svojem programu vsebujejo kategorijo *spol*, je skupno sedeminosemdeset (87). Od tega je petinšestdeset (76 %) predmetov uvrščenih v prvo, šestnajst (17 %) v drugo in šest (7 %) v tretjo skupino (**tabela 8.10**).

Tabela 8.10: Kontekst dimenzije spola pri vseh predmetih (Center za ženske študije, Fakulteta za družboslovje, Fakulteta za humanistiko)

1. skupina	65 (75 %)
2. skupina	16 (18 %)
3. skupina	6 (7 %)
Σ	87

8.5 Univerza v Turku in spodbujanje principa enakosti - ugotovitve

Podobno kot v začetku se vsebinsko feministične študije na Finskem tudi danes najpogosteje pojavljajo in razvijajo znotraj **sociologije, zgodovine, umetnosti, folklore, kulturne in družbene antropologije, študija pravic žensk** ter se ukvarjajo predvsem z **analizo spolnih vlog ter z njimi povezanimi strukturnimi in simbolnimi sistemi, estetskimi subjekti ter telesom in seksualnostjo** (Griffin, 2002: 95). Pri obeh univerzah je odkrita večja povezanost razsežnosti spola s humanistično, kot z družboslovno stroko.

Kar se tiče povezanosti s temami enakosti, lahko glede na pridobljene podatke izhodiščno hipotezo potrdimo. Usmerjenost v teorijo, zgodovino in kulturo prevladuje nad temami, ki neposredno obravnavajo načelo enakih možnosti ter problematiko nasilja, diskriminacije in seksizma, s katerimi se soočajo ženske v vsakdanjem življenju, predvsem pa na področju trga delovne sile in zaposlitve. Povedano drugače, ženske študije so močnejše na področjih s šibkejšo neposredno povezavo s trgom delovne sile (Griffin, 2002: 99).

Čeprav na prvi pogled opisan sistem študija preko Centra za ženske študije Univerze v Turku omogoča interdisciplinarnost študija žensk oz. spolov, je pomemben pokazatelj relativno visokih meja med posameznimi disciplinami na finskih univerzah ta, da večinoma študije žensk oz. spolov ostajajo znotraj družbenih ved in humanistike (če sklepamo iz tega, kateri oddelki s

Centrom sodelujejo). Poleg značilnega kopičenja spola znotraj družboslovja in humanistike je tudi prisotnost znotraj njiju odvisna od odprtosti profesorjev oz. oddelkov. Posledično je na nekaterih oddelkih spol uveljavljena tema, medtem ko je na drugih popolnoma marginalizirana (npr. psihologija, socialna politika, ekonomija).

Ideja o enakosti med spoloma ostaja relativno zaprta znotraj tem, ki eksplicitno vključujejo spol in ženske - to je v specifičnih oddelkih univerze (družboslovje, humanistika). Rezultati raziskave o učinkih skritega programa, ki je bila leta 1999 narejena na Univerzi v Turku, kažejo, da je obsežnost pridobljenega znanja o moški prevladi v družbi večja med študenti sociologije, kot med študenti medicine in pedagogike. Prvi so namreč zaradi narave študija spodbujeni h kritičnemu razmišljanju; osnove njihovega védenja pa so družbene neenakosti in delitev med spoloma (Sakari, 2000: 11). V tem smislu so študentje zunaj družboslovnih in humanističnih ved prikrajšani za znanja o spolih in enakosti, kar pa bi jim koristilo kasneje na trgu delovne sile.

8.6 Opombe k raziskavi

Analiza vsebin predmetov, kakršna je uporabljena v tej raziskavi, je nekoliko problematična. Glede na to, da so predmeti kategorizirani na podlagi predpisane literature in nazivov predmetov in ne bolj natančnih študijskih načrtov, ki bi jih na primer sestavil profesor, je kategorizacija do neke mere ugibanje, ki bi lahko popačilo rezultate. Poleg tega predvidevam, da so podatki pridobljeni za Slovenijo bolj pravilni, tudi zaradi razumevanja jezika. Kljub nekaterim zadržkom domnevam, da je bil kontekst tipične obravnave spolov dovolj jasen in da tudi, če je kateri od predmetov razvrščen v napačno skupino, do večjih odstopanj, ki bi na končne ugotovitve lahko odločujoče vplivala, ni prišlo. Kljub temu je treba poudariti, da je pomembna predvsem tretja skupina, ker je razvrščanje vanjo najbolj »čisto«. Med drugima dvema (prvo in drugo) ni jasnih prehodov, zato bolj poglobljena sklepanja niso možna.

8.7 Primerjalno sklepanje

Med Slovenijo in Finsko so ugotovljene razlike glede uvajanja načela enakosti v praksi, čeprav glede na raziskavo Slovenija ne zaostaja izrazito za Finsko glede na vključenost dimenzije spola v univerzitetno izobraževanje. Gotovo pa je pri obeh primerih možno odkriti pozitivne zglede in hkrati opozoriti na pomanjkljivosti.

Menim, da je Center za ženske študije na univerzi v Turku prednost, ki jo ima ta univerza pred Univerzo v Ljubljani. Tako se namreč ohranja vidno mesto ženskih študij. Poleg tega so teme odprto ponujene drugim študijskim programom, kar ima verjetno pozitiven učinek, saj gre za neprestano opozarjanje na obstoj ženskih vprašanj in vprašanj spolov. Kljub temu menim, da pri tovrstnem uvajanju ženskih vprašanj v univerzitetno izobraževanje obstaja nevarnost, da ženske študije kot take postanejo getoizirane, na kar so opozorili tudi na Finskem (ustni vir, 2005). Nevarnost getoizacije se poveča predvsem v primeru, če ni zadostnega zanimanja z drugih področij in pripravljenosti, da bi tudi zunaj ožjega delovanja tega centra posamezne stroke vključevale spolno razsežnost kot neločljivo sestavino svojih proučevanih predmetov. Tako lahko torej ravno zaradi izpostavljenosti ženske teme postanejo zapostavljene, tematiziranje in problematiziranje ženskih vprašanj oz. vprašanj neenakosti spolov pa se omeji na del študentov, ki jih ta tema posebej zanima.

Pri tem obstaja tudi potencialna nevarnost, da bi se ženskimi vprašanjem in vprašanjem spolov znotraj posameznih disciplin (npr. sociologija, zgodovina) dajalo manj poudarka ali posvečalo manj pozornosti, ker se s temi temami poglobljeno ukvarja v ta namen ustanovljen organ (Center za ženske študije)⁴⁵. To bi lahko pomenilo izključevanje ženskih vprašanj oz. vprašanj spolov iz splošnih/vodilnih teoretskih tokov, ki bi tako ostajali pristranski. Pri tem je mogoče potegniti paralelo s situacijo, kakor jo je razumela Wirgina Woolf, v kateri je zgodovina žensk privesek »pravi«*»* zgodovini ali v tem kontekstu: ženske znanosti dodatek družboslovju in humanistiki ter hkrati znanosti na splošno (Petó, 2004: 2).

⁴⁵ Ko sem na Finskem spraševala profesorico za sociologijo ali je dimenzija spola vključena v predmetnik, mi je takoj svetovala, naj se obrnem na Center za ženske študije češ, da se s tem ukvarjajo oni.

Menim, da je za delovanje Centra za ženske študije Univerze v Turku prav zaradi nevarnosti getoizacije pomembno čim bolj aktivno interdisciplinarno delovanje. Tudi vsebine, ki jih Center za ženske študije obravnava, bi morale biti bolj pogosto povezane z aktualnimi problematikami spolov (npr. položajem žensk na trgu delovne sile, položajem znanstvenic itd.). Tako bi tematika postala zanimiva tudi za druge fakultete oz. discipline (medicina, ekonomija, naravoslovje itd.).

Ocenjujem, da tematiziranje spola na dodiplomski ravni na obeh fakultetah Univerze v Ljubljani ostaja dokaj nevidna/neočitna. Za razliko od Univerze v Turku, ki odkrito ponuja predmete s tematiko spola in žensk na dodiplomski ravni (preko Centra za ženske študije in znotraj posameznih oddelkov), Fakulteta za družbene vede ponuja le tri take predmete na dodiplomski ravni (Sociologija spolov, Spolna dimenzija človekovega razvoja, Sociologija spolov in emocij). Filozofska fakulteta ponuja en tak predmet (Antropologija spolov in spolnosti). Menim, da bi bilo koristno teme spolov in žensk predstavljati tudi bolj odkrito, npr. preko večje ponudbe predmetov, ki se s temo ukvarjajo bolj poglobljeno. Kljub temu bi se moral nadaljevati trend vključevanja dimenzije spola v predmete, ki bi to razsežnost upoštevali znotraj matičnega znanstvenega področja. Tako bi se lahko izognili tudi pretirani feminizaciji predmetov, katerih glavni predmet je spol oz. enakost spolov.

V splošnem gre torej za potrebo po razvijanju tako teoretskih kot praktičnih vidikov ženskih študij ter za tematizacijo in problematizacijo spolne dimenzije na področju zasebnega (družinskega) in področju javnega (npr. ekonomskega, političnega, izobraževalnega, znanstvenega) delovanja. Pri razkrivanju različnih teoretskih in praktičnih vidikov raziskovanja spolov bi bilo v primeru ljubljanske univerze koristno sodelovanje med Filozofsko fakulteto, Fakulteto za družbene vede, ki imata že precej izkušenj, ter Ekonomsko, Pravno in Pedagoško fakulteto. Stanje v Sloveniji je smotrno izboljševati z vzgledom finske univerze. Primerno bi bilo ustanoviti usklajevalni (koordinativni) center za študije žensk oz. spolov, ki bi deloval v okviru krovnih organizacij univerzitetnega izobraževanja (npr. Univerze v Ljubljani).

Ugotavljam, da dimenzija spola ostaja do neke mere spregledana tam, kjer bi glede na razvoj znanj v začetku 21. stoletja pričakovali njeno navzočnost in kamor bi jo bilo primerno uvrstiti. Svež primer za to je predavanje Slavka Gabra o šoli in reprodukciji neenakosti, ki je bilo

izvedeno v okviru ciklusa predavanj o Pierru Bourdieuju na Filozofski fakulteti (Ljubljana, 2006). Spolna dimenzija pri tem ni bila omenjena, kljub temu, da ima tudi šola pri reprodukciji spolne neenakosti zelo pomembno vlogo.

8.8 Nekatere splošne značilnosti slovenske in finske družbe

Finska in slovenska družba sta do neke mere še vedno obremenjeni s tradicionalno androcentrično kulturo, ki se na nekaterih mestih počasi razkrajaja (primer za to so podobne težave žensk v slovenskem in v finskem akademskem/znanstvenem okolju). Ob tej značilnosti so v odpravljanju diskriminacije žensk manjše razlike, ki so povezane (tudi) z značilnimi splošnimi potezami finske in slovenske družbe.

Za finsko družbo je značilna relativno dolga kultura enakosti.⁴⁶ Poleg tega je bila Finska v preteklosti pretežno agrarna družba, s tem povezana potreba po delovni sili pa je izenačevala spolne vloge.⁴⁷ Povezanost z ostalimi nordijskimi državami je pripomogla k oblikovanju trdne pravne podlage za izenačevanje možnosti spolov.

Kljub temu, da se finske družbe drži sloves ene izmed vodilnih pri izenačevanju možnosti spolov, je po nekaterih mnenjih splošna enakost med spoloma, očitna iz statističnih podatkov, v tej državi mit. Po isti razlagi naj bi ravno visoki deleži žensk na vidnih položajih prikrivali neenakost med spoloma na drugih področjih življenja. Po nekaterih sklepanjih naj bi bil mit o enakosti med spoloma eden izmed razlogov za visoko stopnjo nasilja nad ženskami na Finskem (Griffin, 2002: 96).⁴⁸

Za izenačevanje možnosti spolov je v Sloveniji ključna vloga pretekle socialistične ureditve. Princip enakosti pa se v sodobnosti oživlja in krepi predvsem ob podpori direktiv Evropske unije. V Sloveniji se enakost med spoloma in postopno prehajanje v (bolj) androgino družbo na

⁴⁶ Vloga ženske je na primer izpostavljena v finskem narodnem epu Kalevala.

⁴⁷ Po nekaterih razlagah se na Finskem nikoli ni razvila institucija gospodinje (ustni vir, 2005).

vidnih mestih (zlasti v politiki, gospodarstvu, znanosti) še ne pozna toliko. Kljub temu, da so tendence k odmikanju od *prave* ženske vloge opazne, se (predvsem v tranziciji) krepijo tudi težnje po ponovnem udomačevanju žensk, zlasti preko prikritih oblik seksizma in kulpabilizacije žensk, ki so aktivne v javnih področjih (Jogan, 2004: 277). Spreminjanje položaja žensk torej poteka v dve smeri (emancipacija in udomačevanje), kar je glavni razlog za potrebo po nadaljnjem študiju in raziskovanju področja odnosov med spoloma. Kljub temu, da ženske v Sloveniji nimajo toliko pomembnih položajev, kot ženske na Finskem, je s precejšnjo verjetnostjo možno sklepati, da se postopoma tudi v Sloveniji ustvarja primerna klima, ki bi ob politični in institucionalni podpori lahko presegla ostanke pretekle spolne hierarhije.

Ena izmed značilnosti, ki razlikuje finsko in slovensko družbo, je prevladujoč religijski oz. cerkveni vzorec. Za Finsko je značilen prevladujoč protestantski religijski vzorec, ki je v številnih potezah manj tog od krščanskega (katoliškega), ki je značilen za Slovenijo. Slednji lahko učinkuje nekoliko bolj zaviralno pri vzpostavljanju novih (enakostnih) modelov spolnih vlog.

Kljub temu, da so pri obeh državah opazne tendence po izenačevanju možnosti ne glede na spol, je na tem mestu potrebno pomembno opozorilo. Zadovoljivi ali celo visoki deleži žensk na področjih odločanja še ne pomenijo nujno (čeprav je to vsekakor pomembna podlaga), da je tradicionalna neenaka razporeditev moči med moškimi in ženskami odpravljena na vseh ravneh (primer nasilja na Finskem). V zvezi s tem je potrebno zelo pazljivo presojanje spolno uravnoteženih statističnih podatkov o prisotnosti žensk na visokih družbenih položajih, ki sami po sebi še niso cilj, ampak vzvod za realizacijo enakosti.

⁴⁸ Iz podatkov pridobljenih v raziskavi (leta 1998) je na Finskem namreč 40 % žensk po dopolnjenem 15. letu žrtev psihičnega, fizičnega ali seksualnega nasilja (Piispa, 2004: 30)

9 SKLEP

Ključni vpliv na spolno segregacijo v znanosti ima tradicionalna delitev na moški in ženski pol, po kateri sta ženska in moški ločena glede na vloge in načine delovanja. Ostanki moškosrediščnega reda se danes kažejo na institucionalni in simbolni ravni, torej so še vedno prisotni v obliki stereotipov in podprti z institucionalnim delovanjem. Glede na statistične podatke o horizontalni in vertikalni segregaciji ter glede na ugotovljeno očitno manjšo prisotnost žensk na položajih odločanja lahko trdimo, da so v znanosti nosilci moči še vedno pretežno moški. Intelktualna premoč na simbolni ravni izhaja iz še vedno živečega stereotipa, po katerem je moškim pripisan razum, ženskam pa čustvenost.

V splošnem je bilo ugotovljeno, da se v znanosti do neke mere vzdržuje funkcionalistični parsonsovski pogled na delitev družbenih vlog. Največji prispevek k rušenju tradicionalnega reda imajo posameznice ter formalne in neformalne organizacije. Moška premoč v znanosti je veliko manj samoumevna, kot v preteklem stoletju tudi zaradi obsežnega raziskovanja področja spolov. Pri tem je zlasti pomembno spoznanja s področja raziskovanja spolov vnašati v delovanje organizacij.

Pomembno je poudariti, da feminizacija nekaterih področij še ne pomeni, da ta področja ne temeljijo več (vsaj delno) na moškosrediščnih principih, prav zato je potrebna pazljiva obravnava vsebin, ki se v znanost vnašajo preko univerzitetnega izobraževanja. Na ta način se lahko namreč nevidnost ženskega spola in vidika prepozna ter odpravlja.

Pri vprašanju v zvezi s prepoznavanjem in odpravljanjem nevidnosti ženskega spola oz. vidika v univerzitetnem izobraževanju je bila ugotovljena pomembna vloga družboslovnega in humanističnega raziskovanja spolov. Izvedena raziskava na Univerzi v Ljubljani in Univerzi v Turku (Finska) je pokazala, da se prav na teh področjih ustvarja podlaga za enakomerno uveljavitev obeh spolov. To omogoča vključevanje dimenzije spola v najrazličnejša področja izobraževanja in razvoj področja ženskih študij in študij spolov. Vendar pa so rezultati pokazali, da je refleksija aktualnih neenakosti med spoloma v izobraževalnih vsebinah majhna.

Zlasti družboslovje (npr. sociologija) je pomembno vezno tkivo med matičnim področjem in drugimi disciplinami (naravoslovjem, tehniko, ekonomijo itd.), kjer je izobraževanje in ozaveščanje o spolni neenakosti prav tako potrebno. Na primeru dveh univerz (oz. fakultet znotraj njiju) je bila ugotovljena pomanjkljivost ravno pri povezovanju področij. Pri obeh univerzah gre za potrebo po povezovanju teoretičnih in praktičnih vidikov razlikovanja spolov ter povezovanje spoznanj s področij, kamor sicer družboslovna in humanistična znanja ne sežejo (npr. naravoslovje, tehnika itd.). Pomembno je sodelovanje med posameznimi fakultetami in s tem razširjanje razsežnosti spola v čim večjem obsegu. Vključenost razsežnosti spola v vsa področja raziskovanja ni samo primerna, ampak nujna podlaga za razvoj znanj, ki bi spodbujala razvijanje neseksistične družbe.

Pri odpiranju vprašanj o (celostni) emancipaciji žensk poleg odkrivanja prikritih silnic seksizma in diskriminacije se pojavljajo tudi potrebe po različnih novih področjih raziskovanja. Vprašanja se pojavljajo na različnih ravneh, od vsakdanje do akademske. Najbolj pogosta so vprašanja v zvezi z razpadom *temeljne družbene celice* - družine. V nekaterih primerih je prisoten konflikt žensk, ki so ujete med emancipativne ideje in tradicionalne vrednote (mož - varnost). Prisoten je tudi konflikt moških, kar se delno izraža v širjenju področja moških študij. Po mojem mnenju je tudi ta vprašanja koristno vpeljati v teoretične dileme družboslovja. Pri odpravljanju seksizma na vseh ravneh gre namreč za postopno spreminjane celotne družbe, za kar je potrebna natančna obravnava vseh vidikov. Seveda je pri tem potrebna previdnost, da pri teoretiziranju ponovno ne naletimo na seksistične razlage, oz. da so nove predpostavke dosledno neseksistične.

Pri doseganju cilja enakih možnosti za oba spola sta pomembna tako individualna kot kolektivna raven delovanja. Pri razvoju spolno uravnoteženega delovanja sodobne evropske družbe imajo pomembno vlogo institucije znotraj Evropske unije in seveda posamezne znanstvene (in druge) organizacije. Delovanje na individualni ravni pa je odvisno predvsem od stopnje ozaveščenosti o možnosti izbire življenjskih poti, ne glede na spol.

Menim, da je pri ozaveščanju moških in žensk o načelu enakih možnosti treba poudarjati pomen uravnoteženega dialoga in ne igre moči. Pri slednjih namreč obstaja nevarnost, da so razprave o spolni neenakosti (ki že imajo nekakšno negativno konotacijo) zgolj vmesna stopnja

v pridobivanju moči. Konkreten primer za to je zavračanje razprav o spolni neenakosti (pa tudi načelno zavračanje »ženskosti«, materinstva) s strani žensk, ki so si že pridobile status in moč, pri čemer gre za zmanjšanje solidarnosti do drugih žensk.

10 LITERATURA

Knjige:

- Bleier, Ruth (ur.) (1986): Feminist approach to science. Pergamon Press, Inc, New York.
- Giddens, Anthony (1992, 2000): Preobrazba intimnosti. Založba /*cf.Ljubljana.
- Hall, Stuart (1997): Representation: cultural representation and signifying practices. str. 223-290. Sage publications ltd. London.
- Harding, Sandra (1986): The science question in feminism. Cornell University press. Ithaca, London.
- Jogan, Maca (1978): Sociologija reda. Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana.
- Jogan, Maca (1979): Spreminjanje družine v socialistični družbi. Raziskovalni inštitut FSPN, Ljubljana.
- Jogan, Maca (1990): Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma. Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana.
- Jogan, Maca (2001): Seksizem v vsakdanjem življenju. Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.
- Oakley, Ann (1974, 2000): Gospodinja. Založba /*cf.Ljubljana.
- Rose, Hillary (1994). Love, power and knowledge: towards a feminist transformation of science. Polity Press, Blackwell Publishers. Cambridge, UK.
- Smith, E. Dorothy (1987): The everyday world as problematic: a feminist sociology. Open University press. Oxford.
- Stolte-Heiskanen, V. (1991). Women in science: Token women or gender equality? Berg: Oxford, New York.
- Ule, Mirjana (2006): Socialna psihologija. Fakulteta za družbene vede. Ljubljana.

Članki:

- Andolšek-Jeras, Lidija (2003): Od neenakosti v izobraževanju do neenakosti pri delu. SAZU.

- Bahovec Eva, Vodopivec Nina, Salecl Tanja (2002). "Slovenia". V: Gabriele Griffin (ur.) *Women's Employment, Women's Studies, and Equal Opportunities 1945-2001. Reports from nine European Countries*. The University of Hull.str. 292-339.
- Carranza, E., Prentice, D.A. (2002): What women and men should be, shouldn't be, are allowed to be and don't have to be: the contents of prescriptive gender stereotypes. *Psychology of women quarterly*: vol.26, issue 4, pg. 269.
- Eichler, Margrit (1997): Feminist methodology. *Current sociology*. Vol. 45, št. 2, str. 9-36.
- Gordon, Tuula; Lahelma Elina; Tarmo, Marjatta (1998): Gender and education in Finland-problems for research. *Nordisk pedagogik*, št. 4, let 1991, str. 210-217.
- Husu, Liisa (2001): Sexism, support and survival in academia: the Finnish experience. *Gender & research, European commission (conference proceedings)*. Str. 203-207.
- Jogan, Maca (1979): 'Spreminjanje družine v socialistični družbi' V: Študije. FSPN, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Jogan, Maca (1991): 'Talcott Parsons-Sociološki prispevek k družbeni re/produkciji hierarhije med spoloma'. *Družboslovne razprave*, letnik 8, št. 11, str. 33-41.
- Jogan, Maca (2004a): Slovenska (postmoderna) družba in spolna neenakost. *Teorija in praksa*. L.41, št. 1-2, str. 361-376.
- Jogan, Maca (2004b): Enake možnosti spolov v znanosti in raziskovanju. *Teorija in praksa*. L. 41, št. 5-6, str. 1008-1018.
- Jogan, Maca (2004c): "Spolna neenakost kot (ne)samoumevna značilnost sodobne slovenske družbe". V: Malnar, Bernik (ur.) *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, str. 265-286.
- Jogan, Maca (2004d): One dimensional or multi dimensional personality of a scientist-how to master and link together career and family duties. Paper of discussant. *Evro Science Open Forum 2004*. Stockholm.
- Jogan, Maca (2005): Zakaj usmerjati pozornost tudi na vlogo žensk v znanosti? *Vestnik*. Univerza v Ljubljani. Letnik 36, št. 5-6.
- Jogan, Maca (2006): 'Enakost žensk in moških v znanosti in raziskovanju kot sestavina zavesti in cilj (političnega) delovanja na različnih področjih.' V: Mladenič (ur.) *Enakost žensk in moških v znanosti in raziskovanju v Sloveniji*. Cec-wys. Ljubljana.
- Kirn, Andrej (2000): Ženske v znanosti in znanost in znanost v družbi. *Družboslovne razprave XVI*, št. 34-35, str. 219-226.
- Mladenič, Dunja (ur.) (2006): *Enakost žensk in moških v znanosti in raziskovanju v Sloveniji*. Cec-wys.

- Petó A. (2004): The future of women's history. *Journal of Women's history*. Letnik 16, št. 4.
- Piispa M. (2004): Age and meaning of violence. Women's experiences of partner violence in Finland. *Journal of interpersonal violence*. Letnik 19, št. 1. str. 30-40.
- Stacey, Judith; Thorne, Barrie (1985): »The missing feminist, revolution in sociology«. V *Feminist Foundations, towards transforming sociology*. Sage publication, Thousand oaks. London. New Delhi. Str. 219-239.
- Tuori, S., Silius, H. (2002). "Background Data Report: Finland". V: Gabriele Griffin (ur.) *Women's Employment, Women's Studies, and Equal Opportunities 1945-2001. Reports from nine European Countries*. The University of Hull.

Elektronski viri: .

- Brouns, M., Addis E. (2004). 'Synthesis report on the workshop'. *Gender and excellence in the making*. European commission, Belgium. pg. 11-50. Dostopno na http://europa.eu.int/comm/research/science-society/pdf/bias_brochure_final_en.pdf (december, 2005)
- Sakari A. (2000): Hidden Curriculum in higher education: something to fear for or comply to? RUSE, University of Turku. Finland. Dostopno na http://www.soc.utu.fi/RUSE/PDF_tiedostot/HCArticle.pdf (december, 2005)
- Internet 1 She figures 2003, Women in science, statistic and indicators. European Commission, Directorate-general for research, Science and society, Women in science. European Communities. Bruselj, 2004. Dostopno na http://ec.europa.eu/research/science-society/pdf/she_figures_2003.pdf (maj, 2006)
- Internet 2 Central European centre for women and youth in science. Dostopno na <http://www.cec-wys.org/html/> (maj, 2006)
- Internet 3 Komisija za uveljavitev vloge žensk v znanosti pri MŠZŠ. Poročilo o delu komisije v preteklem obdobju. Dostopno na <http://www.mvszt.gov.si/index.php?id=5397> (12. april 2006)
- Internet 4 Vlada RS. Urad za enake možnosti. Usklajevanje družinskega in poklicnega življenja. Dostopno na <http://www.uem.gov.si/index.php?id=968> (12. junij 2006).
- Internet 5 Report from the commission to the council, the European parliament, the European economic and social committee and the committee of the regions / on equality between women and man, 2006. Commission of the European communities, Bruselj, 2006. Dostopno na http://europa.eu.int/comm/employment_social/gender_equality/docs/com_2006_71_en.pdf (15. maj 2006)

- Internet 6 Statistični letopis 2005. Ljubljana: Statistični urad RS: tabela 6.16, tabela 6.17, tabela 6.21. Dostopno na http://www.stat.si/letopis/index_vsebina.asp?poglavje=6&leto=2005&jezik=si (12. junij 2006)

- Statistični letopis 1996: Statistični urad RS, tabela 6.12, tabela 6.15. Dostopno na <http://www.stat.si/letopis/1996/06-96.pdf> (12. junij, 2006)

- Internet 7 European Commission. Women in science, statistic and indicators. Table 15: *% of women among academic staff by grade and field of science*. Dostopno na http://europa.eu.int/comm/research/sciencesociety/women/wssi/pdf/15_academicstaff_field-grade.pdf (april, 2006)
Table 22: *% of women members in the scientific boards*. Dostopno na http://ec.europa.eu/research/science-society/women/wssi/pdf/22_board_members.pdf (april, 2006)
Statistical correspondents, Explanatory note on the women in science data. Dostopno na http://ec.europa.eu/research/science-society/women/wssi/explanote_en.html (april, 2006)

- Internet 8 Ministrstvo za visoko šolstvo znanost in tehnologijo, Ekspertni sistem Dostopno na <http://www.mvzt.gov.si/index.php?id=256> (15. april, 2006)

- Internet 9 Ministrstvo za visoko šolstvo znanost in tehnologijo. Znanost. Povprečna bruto plača z dodatki po spolu in znanstvenem nazivu. Dostopno na http://www.mvzt.gov.si/fileadmin/mvzt.gov.si/pageuploads/doc/dokumenti_znanost/list2.xls (13. april, 2006)

- Internet 10 Waste of talents: Turning private struggles into public issue, Women and science in the Enwise countries. Enwise. European commission, Directorate-general for research, Science and society, Women in science. European Communities. Bruselj, 2004. Dostopno na http://ec.europa.eu/research/science-society/women/enwise/pdf/enwise-report_3.pdf (januar, 2006)

- Internet 11 The impact of Women's studies on Women's Employment Opportunities in Europe. Improving human research potential and the socio-economic knowledge base. The European Commission, Community research, 2004. Dostopno na <http://www.pjb.co.uk/npl/BP%2052%20-%20Final%20EWSI.pdf> (januar, 2006)

- Internet 12 Vlada RS. Urad za enake možnosti. Zakonodaja in dokumenti. Dostopno na <http://www.uem.gov.si/index.php?id=954> (13. junij, 2006).

- Internet 13 Predmetniki Filozofske fakultete. Dostopni na http://www.ff.uni-lj.si/fakulteta/Glavna_stran.htm (januar, 2006)

- Internet 14 Predmetniki Fakultete za družbene vede (2005-2006) Dostopni na http://www.fdv.uni-lj.si/sp_2005/dodiplomski/Osnovne/predmetniki.htm (februar, 2006)
- Internet 15 Predmetniki univerze v Turku (2004 - 2005). Dostopni na

<http://www.utu.fi/en/university/contact/faculties.html>,
http://www.utu.fi/opiskelu/tiedekunnat_ja_oppiaineet/index.html (februar, marec 2005)

Dodatno gradivo:

- Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta: Opinto-opas, 2004-2005. Turun Yliopisto.
- Humanistinen tiedekunta: Opinto-opas, 2004-2005. Turun Yliopisto.
- Predmetniki za posamezne oddelke Filozofske fakultete. Ljubljana, 2006